

V O D A

JE

ZA JEDNIČKO

D O B R O

prilog za borbu protiv privatizacije vodosnabdevanja

Izdavač:

Centar za politike emancipacije
www.pe.org.rs

Tekst je rezultat rada na istraživačkom projektu pod skupnim naslovom „Ka levoj alternativi“ u okviru kojeg je već objavljen zbornik radova „Vratimo socijalizam u igru: elementi za promišljanje socijalističke alternative“ (2015).

Dizajn i prelom:

KURS

Štampa:

Pekograf, Beograd, 2016.

Tiraž:

500

Publikacija je besplatna i nije je dozvoljeno prodavati.

Objavljeno uz podršku

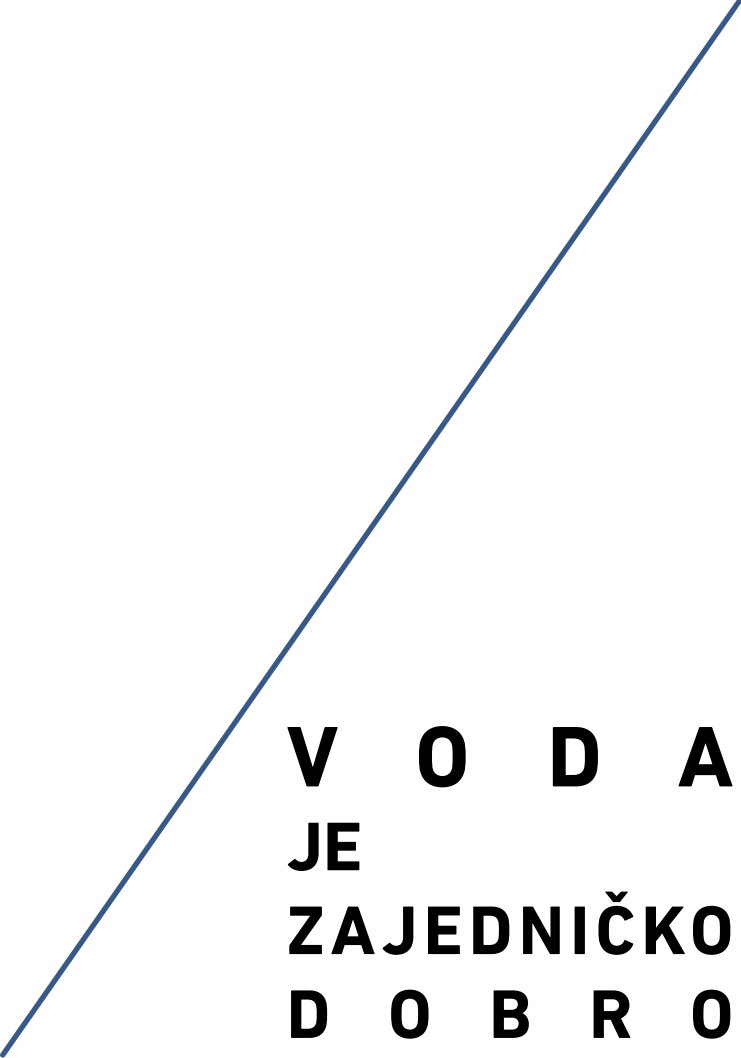
Rosa Luxemburg Stiftung – Southeast Europe.

www.rosalux.rs

centar
za politike
emancipacije

**V O D A
JE
ZAJEDNIČKO
D O B R O**

Prilog za borbu protiv privatizacije
vodosnabdevanja

SADRŽAJ:

- 7** UVOD
- 10** ISTORIJAT
- 13** STANJE
- 29** PROGNOZE
- 35** MEĐUNARODNA ISKUSTVA
- 41** KAKO DALJE?
- 53** PREPORUKE
- 57** LITERATURA

UVOD

Globalna dominacija kapitalizma, s jedne strane, i kriza koja ga prožima, s druge, čini promišljanje i borbu za opštu jednakost u pristupu prirodnim resursima i njihovo održivo korišćenje više nego urgentnim.

...[P]otrebe čovečanstva u odnosu na prirodne resurse u kapitalizmu se svode prvenstveno na sirovine u smislu u kojem se one koriste u okviru procesa proizvodnje, i sekundarno, na minimalne uslove koji su neophodni kako bi se radna snaga reprodukovala. Reprodukција prirode i zaštita njenih podsistema u stanju ravnoteže i blagostanja ne ulazi u računicu kapitaliste. (Marković, 2016: 104)

Drugim rečima, u kapitalističkim okvirima, kako ljudi tako i priroda, u osnovi, ostaće sredstva koja su neophodna za akumulaciju kapitala.

Budući da voda kao resurs i sektor vode koji tim resursom upravlja, imaju apsolutnu važnost za živote ljudi i reprodukciju društva, pomno praćenje stanja, skretanje pažnje na opasnosti koje se javljaju u ovom domenu i sprovođenje akcija koje u fokus stavljaju dobrobit društva u celini, od visokog su značaja. Ipak, najuticajni akteri u javnoj sferi, poput jakih političkih partija i velikih medijskih kuća, posvećuju premalo ili nimalo pažnje navedenom pitanju. Tek tu i tamo čujemo najave restrikcija vode zbog navodne prevelike potrošnje, ali bez dubljeg ulaženja u pitanje kako se, koliko i za čiji račun voda proizvodi, daljeg razvoja javne infrastrukture, mogućih održivih alternativa trenutnom sistemu vodosnabdevanja, itd. Time se, hotimično ili ne, doprinosi dojmu da pitanje pitke vode počinje u slavini i završava se u odvodnoj cevi. Takvom dojmu, na globalnom nivou, suprotstavlja se iskustvo miliona ljudi koji nemaju pristup dovoljnoj količini vode za piće, iskustva ogromnog broja domaćinstava koja su isključena sa javne vodovodne mreže zbog nemogućnosti plaćanja računa, kao i iskustvo stanovnika svih onih naselja čija je voda lošeg kvaliteta, što je mnogima svakodnevice u Srbiji.¹ No, uz navedena nehumana iskustva koja nas upozoravaju na eksploatatorski karakter dominantnih politika, sve je veći broj raspoloživih korisnih istraživanja iz oblasti voda i, što je veoma važno, svedočimo rastućim aktivnostima organizacija i inicijativa u različitim delovima sveta koje se bore za održivost i dostupnost vode za piće.

[1] Prema podacima koje iznosi Svetska zdravstvena organizacija, globalno gledano, 663 miliona ljudi oslanja se na neadekvatne izvore vode, a čak 1,8 milijardi ljudi koristi za piće vodu koja je kontaminirana fekalijama. Korišćenje vode lošeg kvaliteta dovodi do prenošenja različitih zaraznih bolesti i smrti ogromnog broja ljudi. Vidi više na: <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs391/en/>.

Iako se u međunarodnim dokumentima voda tretira kao ljudsko pravo, treba imati u vidu da niti je to pravo večna datost, niti ga potvrđuje globalno činjenično stanje.

Na Međunarodnoj konferenciji o vodama i životnoj sredini održanoj 1992. godine u Dublinu, naglašeno je da vodu prvenstveno treba tretirati kao ekonomsko dobro i da takva vizura omogućava smanjenje prekomerne upotrebe vode. Svetska banka je usvojila ovaj princip i nametala ga „zemljama u razvoju”, uslovljavajući dodeljivanje kredita sprovođenjem neoliberalnih politika u sektoru vodosnabdevanja. Iz takvih liberalnih načela proistekli su korporativizacija, liberalizacija, javno-privatna partnerstva i potpuna privatizacija. (Jakovljević, 2016)

Voda kao ljudsko pravo jeste i sve će više biti predmet borbe, a samim tim i sektor voda putem kojeg se vrši snabdevanje i zaštita voda.

Smatramo, dakle, da je pitanje dostupnosti i upravljanja vodom, njeno održivo korišćenje i zaštita, političko pitanje na koje neće biti moguće dati odgovor, koji je u skladu sa principima jednakosti i demokratičnosti, bez odgovarajuće analize, vizije i akcije koje u fokus stavljaju potrebe ljudi a ne interese kapitala. Cilj nam je da ovo istraživanje doprinese davanju takvog odgovora.

Naš pristup vodi kao resursu, snabdevanju korisnika njome, upravljanju u sektoru voda, i potrošnji ovog resursa mogli bismo sumirati na sledeći način:

- » Pristup kvalitetnoj vodi mora svakome da bude obezbeđen u dovoljnoj količini koja ispunjava sve potrebe ljudi za pićem, higijenom i drugim funkcijama osnovnim za reprodukciju svakodnevnog života.
- » Proizvodnja vode za upotrebu mora da bude održiva i dugoročno planirana.

- » Upravljanje u sektoru voda mora da bude demokratizovano i voda kao resurs *de iure* i *de facto* tretirana kao javno dobro u zajedničkom vlasništvu.

ISTORIJAT

Na teritoriji Republike Srbije savremeni vodovodi se javljaju na kraju XIX veka. Pred početak Drugog svetskog rata javne vodovode imali su Beograd i još 17 naselja (Strategija upravljanja vodama na teritoriji RS, 2015: 38). Procene govore da je u predratnom periodu, na teritoriji celokupne Kraljevine Jugoslavije, „jedva 20% stanova imalo električnu struju, samo 8% stanova instalaciju tekuće vode, 5% kupatilo, a centralno grejanje do 0,5% i to samo u gradskim naseljima“ (Latifić, 1997: 27). Generalno posmatrano, prva Jugoslavija je spadala u kategoriju drastično podrazvijenih zemalja.

Sistem vodosnabdevanja najviše je razvijan u periodu Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ). Veći deo danas postojeće mreže i objekata izgrađeno je u tom periodu i dostignuta je visoka stopa priključenosti stanovništva na javnu vodovodnu mrežu. Ovo ne iznenađuje imajući u vidu ideološku matricu na kojoj se temeljilo jugoslovensko društvo, insistirajući na simboličkom vrednovanju rada i radničke klase. Socijalistički sistem društvenih odnosa legitimisao je stvaranje moderne infrastrukture čiji je imperativ bio dosezanje visokog stepena socijalnih prava i životnog standarda (Vukša, Simović, 2015: 36). Indikativno je da je u Ustavu donetom odmah po uspostavljanju Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNRJ) 1945. godine, u članu 14, istaknuto:

Sva rudna i druga blaga u utrobi zemlje, vode, uključujući mineralne i lekovite, izvori prirodne snage, sredstva železničkog i vazdušnog saobraćaja, pošta,

telegraf, telefon i radio jesu opštenarodna imovina.

Do 1965. godine, vodom iz javnog vodovoda opskrbljeno je 21% ukupnog stanovništva SFRJ, dok je ta cifra udvostručena do 1980. godine kada je iznosila 42%. Ako pogledamo stambenu infrastrukturu rezultati su još impresivniji. Do 1961. godini u SFRJ vodovodne instalacije imalo je 34%, a 1984. godine 70% stanova.² Značajni radovi su realizovani na uređenju vodotokova i režima voda, na odbrani od poplava i na zaštiti od erozije i bujica. Puštanje u pogon novih privrednih objekata je uslovljeno izgradnjom uređaja za prečišćavanje otpadnih voda (Savezni zavod za statistiku, 1986: 25, 150). Podaci o završenim građevinskim objektima govore da je u periodu od 1953. do 1984. godine izgrađeno 131.073 km³ brana i nasipa, 27.034 km spoljnog vodovoda, 9.361 km spoljne kanalizacije i 350.620 ha hidrotehničke melioracije (Petranović, 1988: 423). U tekstu Strategije upravljanja vodama, koju je usvojila Vlada Republike Srbije 2015. godine, navodi se da je kao ukupan rezultat investicionih aktivnosti, intenzivnih u periodu do 1980. godine, a drastično smanjenih u periodu restauracije kapitalizma, izgrađena vodna infrastruktura u obimu, čija bi se vrednost, kada bi se sada gradila, mogla proceniti na oko 20 milijardi evra (Strategija upravljanja vodama na teritoriji RS, 2015: 116).

[2] „U vremenu od 1951-1981. godine broj stanovnika porastao je za 5.883 hiljade, a broj novoizgrađenih stanova za 2.640 hiljade, što ukazuje da je za trideset godina za svaka 2,2 stanovnika izgrađen jedan stan. Za deset godina došlo je do velike promjene u instalacionoj opremljenosti stambenog fonda. U 1981. godini 96% stanova imalo je električnu struju, a u gradskim naseljima samo jedan posto nije imao električnu struju. Dvije trećine svih stanova imalo je vodovod a 14% centralno grijanje. Broj potstanova sa kupatilom je skoro udvostručen od 1971-1981. godine. Ovakva velika promjena u strukturi opremljenosti svih stanova instalacijama, rezultat je težnje društvene zajednice, da se grade stanovi većeg standarda, kao i povećane materijalne mogućnosti stanovništva da lično plati tu cijenu u individualnoj izgradnji ili da učestvuje dijelom u plaćanju u društvenoj izgradnji stanova“ (Latifić, 1997: 27).

Opremljenost stambenog fonda u Socijalističkoj Republici Srbiji

1971	Ukupno	Srbija bez SAP	SAP Kosovo	SAP Vojvodina
Stanovi sa električnim instalacijama	89,1%	89,6%	74,3%	92,4%
Stanovi sa instalacijama vodovoda i kanalizacije	27,4%	29,9%	15,2%	25,3%
Stanovi sa kupatilom	21,1%	23,7%	10,9%	18,1%
1984				
Stanovi sa električnim instalacijama	96,7%	96,8%	95,1%	97,0%
Stanovi sa instalacijama vodovoda i kanalizacije	66,9%	66,2%	42,7%	77,4%
Stanovi sa kupatilom	49,7%	51,2%	26,1%	54,4%

Izvor: Savezni zavod za statistiku, 1986: 215-216.

Zahvaljujući investicijama u sektoru voda za vreme SFRJ, izgrađenost vodnih sistema u Srbiji je iznad proseka u odnosu na države kojima je slična po visini nacionalnog dohotka. Nasleđeni vodni sistem iz tog perioda je s jedne strane „olakšavajuća okolnost jer se smanjuje obim potrebnih radova za zadovoljavanje svih zahteva koji se postavljaju pred sektor voda, ali, sa druge strane, to stvara probleme, jer trenutna ekonomska moć [Republike Srbije] ne omogućava adekvatno održavanje već izgrađenih vodnih objekata i sistema“ (Strategija upravljanja vodama na teritoriji RS, 2015: 123).

STANJE

Institucionalni okvir

Delokrug nadležnosti upravljanja vodoprivredom generisan je institucionalnim okvirom delovanja ministarstava Republike Srbije i njihovih posebnih organizacija.

Ključni akter upravljanja vodnim uslugama jeste *Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede*, odnosno *Republička direkcija za vode* kao poseban organ uprave ovog ministarstva. *Republička direkcija za vode* kao nositelj šire politike vodoprivrede obavlja poslove državne uprave koji se tiču vodosnabdevanja, planske racionalizacije potrošnje, sprovođenja mera zaštite voda i od voda, ali i mnoge druge delatnosti koje se tiču uređenja vodnih režima.

Nadležna institucija upravljanja u sektoru voda jeste i *Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave* koje definiše delovanja i organizacione aspekte javnih komunalnih preduzeća koja se bave vodosnabdevanjem i odvodom otpadnih voda.

Pitanja politike vodoprivrede su u nadležnosti i *Ministarstva zdravlja*, koje vrši monitoring zdravstvenog stanja i zdravstvenih potreba stanovništva po pitanju javnog snabdevanja higijenski ispravnim vodom za piće. Pored toga, ovo ministarstvo vrši kontrolu sanitarno-higijenskog stanja vodovodnih objekata kao i sanitarni nadzor nad postrojenjima, uređajima i opremom koja se koristi radi obavljanja vodoprivredne delatnosti.

Upravljačka i administrativna služba koja deluje naročito u domenu zaštite voda, odnosi se na *Ministarstvo životne sredine*. Vodopravni akti ovog ministarstva regulišu sistem zaštite i održivog razvoja sektora voda, prekomerno zagađenje voda, upravljanje otpadom,

itd. Kada je reč o istraživačkim radovima ovo ministarstvo nadležno je za finansiranje projekata i istraživačkih radova koji se odnose na bilans stanja rezervi podzemnih voda, geoloških karata, kao i izradu različitih programa u oblasti zaštite prirodnih resursa. Pravni organ uprave pri *Ministarstvu životne sredine* jeste *Agencija za zaštitu životne sredine*, čije se delovanje mahom svodi na vođenje informacionog sistema zaštite životne sredine sa ciljem kontinuiranog monitoringa stanja o životnoj sredini. Ova agencija obavlja i stručni nadzor nad provođenjem politike zaštite životne sredine uz informisanje o primenjivim tehnikama i praksama koje mogu unaprediti ovo pitanje.

Zakonski okvir

Institucionalni aranžmani nadležnih ministarstava, organa autonomne pokrajine, organa jedinice lokalne samouprave i javnih preduzeća, u sektoru voda, proističu iz zakonskog okvira koji reguliše i uređuje vodno-komunalne delatnosti.

Zakon o vodama je osnovni zakon kojim se uređuje zaštita, korišćenje i upravljanje vodama, ali i procedure obavljanja, organizovanja i finansiranja vodoprivredne delatnosti. Ovaj zakon se odnosi na tretman svih površinskih i podzemnih voda, vode za piće, termalne i mineralne vode i vodotoke.

Zakon o zaštiti životne sredine definiše celokupni sistem zaštite životne sredine koji, sa jedne strane, pravnim aktima uređuje delatnosti u cilju održivog upravljanja i očuvanja prirodne ravnoteže, dok, sa druge strane, kontroliše, onemogućava i tretira posledice nastale zagađivanjem životne sredine. Ovim zakonom, definisani su i dominantni akteri koji obezbeđuju sistem zaštite: Republika, autonomna pokrajina, opština, ali i pravna i fizička lica koja su u obavezi da u troškove svoje proizvodnje integrišu i one koji se

odnose na zaštitu životne sredine u slučajevima kada obavljaju delatnosti koje menjaju stanje i uslove životnog staništa.

Zakonom o lokalnoj samoupravi uređuju se jedinice lokalne samouprave – u čijoj ingerenciji se nalaze javna komunalna preduzeća – uslovi za njihovo osnivanje, ingerencije, organi, kontrola nad njihovim delatnostima, i sva ostala organizaciona pitanja važna za regulaciju rada jedinica lokalne samouprave.

Zakonom o komunalnim delatnostima definišu se komunalne delatnosti i određuje način njihove konkretizacije kroz praksu. U skladu sa ovim, opština reguliše uslove obavljanja i razvoj komunalnih delatnosti, dok operacionalizaciju aktivnosti vrši javno komunalno preduzeće (ili neko drugo preduzeće ili privatni delatnik). Ovim zakonom se uređuje prečišćavanje i distribucija vode stanovništvu, ali i prečišćavanje i odvođenje atmosferskih i otpadnih voda.

Zakon o javnim preduzećima i obavljanju delatnosti od opšteg interesa sadrži odredbe kojima se regulišu delatnosti upotrebe, upravljanja, zaštite i razvoja vodnih dobara kao i delatnosti od strateškog značaja nužne za funkcionisanje državnih organa i jedinica lokalne samouprave.

Plan aktivnosti nadležnih institucija, kada je u pitanju vodoprivredna delatnost, ne obuhvata samo primenu postojećeg pravnog okvira Srbije, već i usklađivanje nacionalnog zakonodavstva sa evropskim direktivama u oblasti zaštite životne sredine. S obzirom na to da je Srbija započela proces pridruživanja Evropskoj uniji (EU), država se obavezala i na regulaciju određenih zakona i propisa kao i konkretnih mera i projekata u skadu sa propisima EU u sektoru voda.

Osnovni strateški dokument koji uspostavlja program zaštite životne sredine na nivou EU jeste *Okvirna direktiva o vodama*³ koja

[3] Vidi više na: <http://www.rdvode.gov.rs/lat/direktive-eu.php>

obuhvata pitanje održivog načina korišćenja i zaštite voda, ali i pitanje upravljanja vodnim resursima u obuhvatu međunarodnih rečnih bazena u Evropi. Pored *Okvirne direktive o vodama*, u paketu su i one direktive koje nalažu odgovarajući standard kvaliteta podzemnih voda, voda za piće i voda za kupanje, zatim nadzor nad izvorima zagađenja: komunalne otpadne vode, industrijske emisije, nitratne supstance iz poljoprivredne delatnosti, itd.

Dokument koji je usvojila Vlada Republike Srbije 2014. godine pod nazivom *Status i planovi prenošenja i sprovođenja pravnih tekovina EU za poglavlje 27 – Životna sredina i klimatske promene*⁴ rezultat je sporazuma između Srbije i Evropske komisije. Dokument se načelno bavi pitanjem mogućnosti Srbije za implementaciju EU standarda u oblasti zaštite životne sredine po pitanjima upravljanja vodama, upravljanjem otpadom, industrijskog zagađenja, klimatskih promena, itd. Takođe, dokument se bavi redizajnom upravljačkog okvira u sektoru voda.

Ranije usvojeni najvažniji dokumenti koji se tiču ovog sektora su *Nacionalna strategija aproksimacije u oblasti životne sredine* iz 2011. godine i *Strategija aproksimacije za sektor voda* iz 2012. godine. Druga planirana strateška dokumenta su *Strategija upravljanja vodama za teritoriju Republike Srbije*, *Plan upravljanja vodama za sliv reke Dunav na teritoriji Republike Srbije*, *Plan zaštite voda od zagađivanja*. U planovima za implementaciju specifičnih direktiva vezanih za *Okvirnu direktivu o vodama* su i *Direktiva o vodi za piće*, *Direktiva o tretmanu komunalnih otpadnih voda* i *Nitratna direktiva*.

Razmatrajući faktičko stanje, upravljanje javnim vodnim dobrom u Srbiji zasnovano je na načelu hijerarhijskog modela u vidu institucionalne podređenosti nižih nivoa višim. Programe i mere, osnivanje institucija, odluke u vezi sa upravljanjem i poslovanjem javnih preduzeća i drugih institucija koja se bave vodnim

[4] Vidi više na: http://www.pregovarackagrupa27.gov.rs/?wpfb_dl=69

uslugama, donose isključivo nadležna ministarstva i s njima povezane agencije i direkcije. Postojeća praksa upravljanja sektorom voda, najčešće se svodi na tehničko obavljanje poslova i aktivnosti javne uprave, što samo ukazuje na činjenicu da državni organi tretiraju zaštitu vodnih dobara kao birokratizovanu delatnost za čijim unapređenjem nema stvarne potrebe, dok se trenutno stanje životne sredine ne uzima ozbiljno u obzir kao relevantno pri donošenju odluka. Koncept demokratizacije upravljačkih struktura i radnih mesta, sa idejom uključivanja u proces donošenja odluka različitih zainteresovanih strana, potpuno je ignorisan, a princip sinergije zaštite životne sredine i javnog interesa, pored nominalne deklaracije u postojećoj zakonskoj regulativi, suštinski ne postoji u praksi. Specifične odluke u vezi sa upravljanjem u sektoru voda donose se iza zatvorenih vrata upravljačkih odbora bez pokušaja primene resocijalizacije postojećih struktura ka modelima participativne demokratije koji bi omogućili direktnije uključivanje stanovništva u proces odlučivanja o stvarnim potrebama zajednice.

Kao razlog lošeg stanja u vodoprivredi često se navodi kako kapaciteti nadležnih organa, kao i kapaciteti javnih vodoprivrednih preduzeća, nisu dovoljni kako bi se ova oblast adekvatno uredila. Pored toga, konstatuje se problem nedovoljnog finansiranja iz državnog budžeta i jedinica lokalne samouprave. Iako bi za bilo kakvo strateško planiranje i sprovođenje infrastrukturnih projekata u ovoj oblasti bilo neophodno garantovati stabilan i kontinuiran izvor finansiranja od strane Republike Srbije, praksa pokazuje suprotno – država se gotovo potpuno povukla kada je reč o ulaganjima u ovaj sektor sprovodeći samo one reforme koje proširuju ulogu tržišta. Trenutno stanje zapravo pokazuje koliko je pitanje zaštite životne sredine i vodnih resursa jedna zapuštena domena, sistemski ignorisana od strane najviših nivoa upravljačkih struktura.

Zapravo, može se konstatovati i da se postojeći nadležni organi, kao nositelji vodne politike, ne bave niti su zainteresovani za

ozbiljno promišljanje strategija koje bi suštinski unapredile sektor voda, sem ukoliko nisu direktno povezane sa direktivama u oblastima zaštite životne sredine a kao uslov pristupnim pregovorima Srbije i EU. Ostavlja se, dakle, utisak da se odluke ne donose na osnovu razložno definisanih političkih ciljeva koji odgovaraju javnom interesu, već su u direktnoj vezi sa procesom evrointegracija. Ovde se mora istaći i činjenica da standardi EU u oblasti upravljanja vodama mogu prouzrokovati i drastične implikacije, jer se kao najvažniji preduslov za implementaciju *Direktive o vodi za piće* i *Direktive o tretmanu komunalnih otpadnih voda* navode mere koje zahtevaju restrukturiranje javnih preduzeća u skladu sa zahtevima ovih *Direktiva*, kao i „poboljšanje naplate troškova“. Ovo će, sasvim izvesno, za posledicu imati postepeno uvođenje logike profita u servis vodnih resursa, o čemu ćemo govoriti malo kasnije.

Strategija upravljanja vodama

U analizi stanja sistema vodosnabdevanja, politike upravljanja i planiranog smera razvoja sektora voda najviše se oslanjamo na dokument *Strategija upravljanja vodama na teritoriji Republike Srbije* (u daljem tekstu Strategija),⁵ koji je izradio Institut za vodoprivredu „Jaroslav Černi“,⁶ budući da se radi o dokumentu dugoročne politike upravljanja vodama na teritoriji Republike Srbije.

[5] Strategija upravljanja vodama odnosi se na period do 2034. godine. Svi kraći citati u ovom poglavlju publikacije, ukoliko nije naznačeno drugačije, uzeti su iz Strategije.

[6] Institut za vodoprivredu „Jaroslav Černi“ je osnovan 1947. godine. Pored naučnoistraživačkih aktivnosti, delatnost Instituta obuhvata planiranje i projektovanje vodnih, energetskih i infrastrukturnih objekata i sistema, nadzor nad izvođenjem hidrotehničkih objekata, konsultantske usluge vezane za upravljanje vodnim resursima i izgrađenim objektima i sistemima, izradu strateških dokumenata i ekspertiza, kao i pomoć prilikom pripreme zakonske regulative, standarda i metodologija.

Složenost i razgranatost sektora voda ne dozvoljava nam da se posvetimo svim njegovim delovima, te u pregledu stanja osvrnućemo se na najelementarniju funkciju tog sektora – na snabdevanje stanovništva vodom za piće i na zaštitu voda.⁷ Nakon toga, fokus ćemo usmeriti na strategijom predložene politike upravljanja, što nam je od ključne važnosti za prognozu posledica predloženih politika po celokupni sektor voda.

a. Snabdevanje stanovništva vodom za piće i zaštita voda

Opšta ocena stanja u oblasti snabdevanja stanovništva vodom za piće, kako je navedeno u Strategiji, je da se ono „razlikuje po područjima, kako u pogledu izgrađenosti infrastrukture i stepena obuhvaćenosti stanovništva, tako i u pogledu pouzdanosti vodosnabdevanja (po vremenu, količini i kvalitetu)“.

Na teritoriji Srbije postoji oko 16 milijardi metara kubnih domaćih voda. Od zahvaćene količine vode, koja iznosi 735 miliona metara kubnih, vodosnabdevanje se vrši prvenstveno iscrpljivanjem podzemnih voda (75%) dok je snabdevenost stanovništva površinskim vodama izražena u dosta manjem procentu (Veljković, Jovičić, 2007: 2). Prosečna potrošnja vode po stanovniku broji oko 350 litara na dan, pri čemu je u gradovima ona nešto veća i iznosi oko 400 litara, dok je u selima potrošnja oko 250 litara na dan. Od ukupne količine proizvedene vode, stanovništvo koristi oko 45%, a industrija i javna potrošnja oko 25% dok u ostalih 30% spadaju trošci pri preradi vode i gubici u mreži.⁸ Zbog nedostatka ulaganja u održavanje postojeće infrastrukture, njeno

[7] Neki od drugih delova sektora voda, koje nećemo pokriti u ovom tekstu, odnose se na snabdevanje vodom industrije, navodnjavanje, hidroenergetiku, plovidbu, ribarstvo i ribogojstvo, turizam, zaštita od štetnog dejstva voda, itd.

[8] Vidi više u: *Strategije održivog korišćenja prirodnih resursa*, Izveštaj radne grupe za vodne resurse, Republička Direkcija za vode, 2006.

stanje varira, te u pojedinim sistemima zbog lošeg stanja javne vodovodne mreže dolazi do značajnog gubitka vode, u koje ulaze i ilegalni priključci na mrežu, što je veliki deficit (primera radi, gubici u zemljama kapitalističkog centra iznose 15-20% [Koštro *et. al.*, 2014: 14]). Nepovratni gubici vode čine oko 20%.

Obuhvaćenost stanovništva organizovanim javnim vodosnabdevanjem na teritoriji Republike Srbije iznosi 81%. Obuhvaćenost je najniža u centralnoj Srbiji (71%), a najviša u Beogradu (92%) i u Vojvodini (91%). Strategija ističe da je priključenost na mrežu javnog vodosnabdevanja porasla za 5% od 2002. do 2015. godine, ali glavni faktor tog „rasta“ nije ulaganje u razvoj mreže, već migracije stanovništva iz sela u grad. Takođe, važno je naglasiti da „u centralnoj Srbiji postoje i neka veća naselja koja nemaju sistem javnog vodosnabdevanja“. U nekim opštinama ovog reona postoji problem konstantnog deficita vode za piće, dok se na određenim teritorijama ovaj problem javlja isključivo u letnjem periodu. Pored ovoga, problem je i nedovoljno kvalitetna voda, čega je ilustrativni primer gotovo cela teritorija Vojvodine (Veljković, Jovičić, 2007: 5-10).

U pogledu kvaliteta vode za piće, koji nije ujednačen, najopširnija konstatacija je da je „fizičko-hemijskih i mikrobioloških neispravnosti [...] zabeleženo na oko 50% kontrolisanih centralnih vodovodnih sistema“, što znači da je u proseku kod polovine, u ukupnoj količini ispitivane vode, konstatovana bakteriološki zagađena voda. Kao rezultat monitoringa u obuhvatu od 159 profila na 84 vodotoka, konstatovan je nedovoljno dobar kvalitet vode. Analiza uključuje mikrobiološke, saprobiološke i fizičko-hemijske parametre i obavlja se jednom mesečno. Faktičko stanje je potencijalno i lošije jer neki vodotoci, zbog limitiranog obima ispitavanja, ostaju van kategorizacija. Rezultati pokazuju da su najkvalitetnija izvorišta reka Đetinje, Studenice, Rzave, Moravice, Mlave i Visočice, dok u najzagađenije vodotokove spadaju:

Kereš, Krivaja, Zlatica, Begej, delovi kanalskog sistema Dunav-Tisa-Dunav, Topčiderska reka, Studva i Veliki Lug.⁹

Tri su kategorije problema vezane za kvalitet vode označene u Strategiji. Pre svega, problem predstavlja nadeksploatacija podzemnih voda, što je karakteristično za Vojvodinu, kao i neodgovarajući kvalitet vode za piće uslovljen prirodnim karakteristikama podzemnih voda i neadekvatnim sadržajem nitrata. Treća kategorija problema vezana je za nedovoljnu zaštićenost izvorišta.

Budući da smo odredili održivo korišćenje voda kao jedan od prioriteta, osvrnućemo se ukratko na oblast zaštite voda koji je iz perspektive održivosti od velikog značaja. Loša istorijska okolnost po pitanju zaštite je ta da je upravo u periodu socijalizma, kada se najviše investiralo u sektor voda, oblast zaštite voda bila zanemarena. Tako i danas, kada je investiciona aktivnost u ovom sektoru drastično smanjena, zaštita voda predstavlja najlošije uređenu oblast.

Nivo razvijenosti kanalizacionog sistema nije zadovoljavajući, što je konstatacija koja se odnosi i na izgrađenost infrastrukture za prečišćavanje otpadnih voda. Naime, kanalizacionom mrežom obuhvaćeno je svega 55% naselja, a nekim stepenom prečišćavanja otpadnih voda oko 10% stanovništva. Tercijarnim prečišćavanjem koje uklanja azot i fosfor obuhvaćeno je samo 3% otpadnih voda.¹⁰ Izuzetno mali broj industrijskih postrojenja vrši predtretmane tehnoloških voda pre njihovog ispuštanja u kanalizaciju ili druge recipijente. Situacija je često mnogo lošija kada se ocenjuju mali vodotoci na kojima se nalaze veći gradski centri. Sa druge strane, ako

[9] Vidi više u: *Nacionalna strategija održivog korišćenja prirodnih resursa i dobara*, Službeni glasnik RS, br. 33/2012.

[10] Vidi više na: http://www.europa.rs/upload/documents/20140321_PA%202013_023621_09_RS_%20Environment%20and%20Climate%20Change%20Sector.doc

je i konstatovan relativno dobar kvalitet voda većih vodotoka, ovo nije rezultat unapređenja i primene mera za zaštitu kvaliteta voda, već je posledica značajnog smanjenja industrijskih proizvodnih kapaciteta koji su u periodu od 1990. do 2000. godine opali za više od 60% (Božić, 2009: 434), što je trend koji je nastavljen i nakon ovog perioda sve do danas (Vukša, Simović: 2015: 54-55).

Na teritoriji Srbije samo u 19 opština koriste se postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda.

Odvodnja i prerada atmosferskih i otpadnih voda u lokalnim samoupravama vrše javna komunalna preduzeća vodovoda i kanalizacije kojih ima ukupno 178. Ovde je važno naglasiti da, s obzirom na to da javna komunalna preduzeća nemaju ugrađene instrumente koje mere protok i količinu otpadnih voda, ostajemo uskraćeni za podatke o faktičkom stanju emisije u vode. Tako npr. izveštaj o otpadnim vodama poslednjih godina podnosi između 13% do 25% preduzeća, što je apsolutno neprihvatljivo za realnu ocenu i monitoring komunalnih otpadnih voda.¹¹ U gradovima javnom kanalizacijom opskrbljeno je oko 75% stanovništva, dok je taj procenat u ruralnim sredinama samo 9%, a kada se taj procenat raspodeli na domaćinstva, onda je na kanalizaciju priključeno samo 35,8% domaćinstava u centralnoj Srbiji, a 23,4% u Vojvodini.¹² Podaci Republičkog zavoda za statistiku ističu da samo u 9,8% opština postoji učinkovit tretman otpadnih voda. Takođe, podaci iz *Plana upravljanja vodama za sliv reke Dunav* govore da je oko 3,5 miliona stanovnika, na ovoj teritoriji, priključeno na kanalizacioni sistem, od čega samo oko

[11] Vidi više u: *Korišćenje i tretman komunalnih i industrijskih otpadnih voda u Republici Srbiji*, Centralno-evropski forum za razvoj (CEDEF), Pokrajinski Sekretarijat za urbanizam, graditeljstvo i zaštitu životne sredine APV, 2015.

[12] Vidi više na: http://www.europa.rs/upload/documents/20140321/IPA%202013_023621_09_RS_%20Environment%20and%20Climate%20Change%20Sector.doc

4,3% ima efektivan tretman otpadnih voda, dok kod 9,7% postoji nekakav vid tretmana koji i dalje ne zadovoljava zahteve za efektivnom preradom i prečišćavanjem.¹³ Dakle, na osnovu podataka o postojećem stanju otpadnih voda, možemo zaključiti da je situacija u oblasti tretmana otpadnih voda apsolutno nezadovoljavajuća, kako po kapacitetu prečišćavanja tako i po tehnologiji .

Strategija ističe i da „značajan problem u ovom segmentu [vodno snabdevanje] predstavlja i neadekvatna cena vode, koja je na nekim područjima manja od troškova rada sistema, a stepen naplate je, osim kod većih sistema, nedovoljan“. Kao dodatni problem imenuje se različita organizovanost komunalnih službi i nedostatak odgovarajućeg kadra. Ipak, mora se istaći da se problem ne može svesti na realizaciju tržišne vrednosti vode, već je potrebno preispitati sistem ulaganja javnih sredstava u sistem javnog snabdevanja, kao i ulaganja u kapacitete i radnu snagu komunalnih službi koje mogu adekvatno opskrbiti potrebe stanovništva.

b. Upravljanje

Najnovije izmene *Zakona o vodama* koje su usvojene u decembru 2016. godine, donele su određene promene u regulaciji vode. Naime, u *Zakonu o vodama* koji je bio na snazi do tada, vode su članom 5 bile definisane kao dobro od opšteg interesa u svojini države, dok je u novom zakonu izbrisan termin *dobro od opšteg interesa* i zamenjen terminom *prirodno bogatstvo*. Dobra od opšteg interesa u javnoj svojini prema *Zakonu o javnoj svojini* uživaju posebnu zaštitu.

[13] Vidi više u: *Korišćenje i tretman komunalnih i industrijskih otpadnih voda u Republici Srbiji*, Centalno-evropski forum za razvoj (CEDEF), Pokrajinski Sekretarijat za urbanizam, graditeljstvo i zaštitu životne sredine APV, 2015.

Danas član 5 stav 1 *Zakona o vodama* glasi:

Vode su prirodno bogatstvo i u svojini su Republike Srbije.

Zakon o javnoj svojini članom 9 ističe:

Na prirodnom bogatstvu može se steći koncesija ili pravo korišćenja, odnosno iskorišćavanja, u skladu sa posebnim Zakonom.

Iako su vode i vodno zemljište¹⁴ u javnoj svojini članom 5 i stavom 2 *Zakona o vodama* definisane kao javno vodno dobro koje je neotuđivo, u istom tom članu se naglašava da se na javnom vodnom dobru može:

pod uslovima utvrđenim ovim zakonom i posebnim zakonom, steći pravo korišćenja, a na vodnom zemljištu u javnoj svojini i pravo zakupa.

Ovakvim zakonskim odredbama stvoreni su uslovi za dalji nesmetani upliv privatnog kapitala u sektor voda, koji predstavlja sferu od opšteg interesa, te profitnu valorizaciju vode kao prirodnog bogatstva.¹⁵ Takva politika logičan je kontinuitet privatizacionih mera koje se sprovode u našem društvu već dugi niz godina pod plaštom navodnog javnog interesa i ekonomskog boljitka za čitavo društvo. Ipak, „efikasno korišćenje“ određenih resursa na sasvim se drugačiji način samerava kada ih eksploatiše privatni kapital u svrhu ubiranja prihoda po tom osnovu. Ako je profit mera – što je slučaj kada su u pitanju privatizacije i davanja prirodnih resursa u zakup – u najmanju

[14] Prema članu 8 *Zakona o vodama*, vodno zemljište predstavljaju korito i priobalno zemljište vodotoka velikih voda, jezera i akumulacije.

[15] Na opasnosti privatizacije komunalnih delatnosti upozoravali su sindikati na protestima koje su organizovali tokom zime 2011. godine kada su se protivili izmenama *Zakona o javno-privatnom partnerstvu i koncesijama*.

ruku je teško očekivati društvenu korist (poput nerestriktivnog pristupa vodi svim članovima društva, unapređenja vodnih sistema, obezbeđivanja održivog korišćenja vode, dugoročnog planiranja i zaštite raspoloživih vodnih resursa, očuvanja životne sredine, itd.). Na ovo pitanje ćemo se vratiti u nastavku kada se budemo bavili međunarodnim iskustvima komodifikacije i privatizacije vode.

Sistematsko neulaganje države u sektor voda ogleda se u nemogućnosti da se adekvatno održava infrastruktura izgrađena u periodu socijalizma. Indikator ovoga može biti i konstatacija u Strategiji u kojoj se navodi da broj zaposlenih i kadrovska sistematizacija u poslovima upravljanja vodama, kao i opremljenost potrebnom mehanizacijom u određenim vodoprivrednim preduzećima, nisu adekvatni za efikasno sprovođenje neophodnih zadataka. Nadalje, kapaciteti javnih komunalnih preduzeća se opisuju kao „nedovoljno opskrbljena stručnim kadrom“, dok je u nekim slučajevima struktura zaposlenog radništva takva da zaposleni sa visokom i višom stručnom spremom obavljaju i operativne poslove. Iako Strategija iznosi podatke o zaposlenima u 2012. godini, ako se uzme u obzir politika Vlade Republike Srbije koja je, fokusirana na mere štenje, ograničila mogućnost zapošljavanja u javnom sektoru, može se pretpostaviti da kadrovski kapaciteti do danas nisu popravljeni.¹⁶

Kao glavni argument koji se odnosi na loše stanje i neadekvatan razvoj sektora voda, ističe se „socijalna“ cena vode. Prema *Zakonu o vodama* metodologiju obračuna cena vode donosi Vlada Republike Srbije, dok je utvrđivanje cena u nadležnosti jedinica lokalne samouprave. U predloženoj metodologiji za formiranje ekonomske cene vode obračunavaju se sledeći elementi: poslovni rashodi; rashodi za izgradnju, sanaciju i rekonstrukciju objekata za snabdevanje vodom za piće i nabavka opreme; dobit privrednog subjekta koji

[16] *Zakonom o izmenama i dopunama Zakona o budžetskom sistemu* 2013. godine je uvedena zabrana zapošljavanja u javnom sektoru na godinu dana, koja se iz godine u godinu produžavala sve do danas.

obavlja delatnost snadbevanja vodom za piće sistemom javnog vodovoda; naknada za korišćenje vode.¹⁷ Takođe, plan je da jedinična cena vode bude ista za sve korisnike/ce, kako za pravna tako i za fizička lica, jer je, kako se navodi, reč o identičnom proizvodu – vodi za piće. Cilj ovakve uredbe jeste dostizanje prosečne ekonomske cene vode od 1,35 evra po kubnom metru.¹⁸

Ovakva cenovna politika jasan je pokazatelj sve veće komodifikacije, odnosno, voda postaje roba i služi ostvarivanju dobiti. Insistiranje na isplativosti, tj. na čisto ekonomskoj računici, sasvim izvesno ovaj resurs, koji se može podvesti pod esencijalnu životnu potrebu, čini nedostupnijim siromašnijim kategorijama društva. Tim pre je nejasna politika koja izjednačava cenu vode fizičkim licima i privrednim subjektima, pogotovo s obzirom na posve drugačiju prirodu korišćenja ovog resursa.

Država se tako sve više izmešta iz uloge obezbeđivača osnovnih servisa koji sada bivaju prepušteni tržišnoj regulaciji, o čemu svedoči i imperativ za „samoodrživošću“ koji je prisutan u Strategiji. Naime, u delu *Polazište i smernice za održavanje i unapređenje sistema upravljanja vodama* Strategija sumira svoje upute u vezi sa finansiranjem sektora voda. Polazišna teza u Strategiji je da se sektor voda mora „osamostaliti“ u što većoj meri od državnog finansiranja, te da se stabilno i dovoljno finansiranje postiže „punom primenom“

[17] I u Strategiji se navodi da je za korišćenje vodnog dobra i vodnih sistema koji su dobro od opšteg interesa imperativ plaćanje „realne cene“ od strane korisnika (Strategija, 2015: 124).

[18] Predstavnik Svetske banke izjavio je kako Srbija, iako nije najsiromašnija zemlja u regionu, ima jednu od najnižih cena vode i da je razlog neadekvatnom infrastrukturnom razvoju u sektoru voda socijalna cena pijaće vode. Vidi više u: „SB: Cena vode u Srbiji socijalna, mora da skoči“, B92, 05.09.2016. (Dostupno na: http://www.b92.net/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2016&mm=09&dd=05&nav_id=1173343)

principa *samofinansiranja*.¹⁹ Komodifikacija vode predstavlja i nužan uslov za dalji proces privatizacije ovog sektora za šta su, kao što smo videli, postavljeni temelji poslednjim izmenama zakonske regulative.

Iako se problem adresira kroz politiku cena i dihotomiju socijalno/ekonomsko, ovde ne smemo izgubiti iz vida širi društveni i ekonomski kontekst, odnosno, nizak standard stanovništva koji se odražava i na mogućnost i redovnost plaćanja komunalnih usluga. Ako voda ostane regulisana tako da se insistira na čisto ekonomskim faktorima i bude predata na upravljanje privatnom kapitalu, nerealno je očekivati zaštitu i razvoj sektora voda kao javnog dobra koje mora biti kvalitetno i dostupno celokupnom stanovništvu bez obzira na imovinski status.²⁰ Jednom kada privatizujemo odričemo se mogućnosti donošenja odluka kako se i u čijem interesu određeni resursi koriste. Iako kratkoročno privlačno, zbog incijalnog novca koji se potencijalno slije u državnu kasu, prepuštanje osnovne društvene infrastrukture, kao javnog dobra, logici profita privatnih investitora dugoročno podriva njenu inicijalnu logiku i svrhu (Dolenc, 2014: 136).

Tendencija komercijalizacije i komodifikacije prisutna je u Strategiji i kada se govori o ciljevima razvoja sektora voda, pre svega u principima upravljanja ovim sektorom.

[19] Predloženi načini da se samofinansiranje ostvari su „ažurna naplata usluga“, sredstva iz EU fondova, „značajno ulaganje privatnog kapitala“, „kao i prikupljanje najvećeg obima sredstava potrebnog za funkcionisanje sektora voda obezbeđenjem ekonomske cene vode na principu punog povratka troškova i načela 'korisnik plaća' i 'zagađivač plaća'“.

[20] Treba istaći da je slovenački parlament nedavnim izmenama *Ustava* regulisao pravo građana na pitku vodu kao javno dobro koje se ne sme komercijalizovati. Vidi više u: „Kako zaštititi pitku vodu u regiji“; Aljazeera Balkans; 25.11.2016. (Dostupno na: <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/kako-zastititi-pitku-vodu-u-regiji>)

U Strategiji je definisan osnovni strateški cilj u sektoru voda kao

postizanje integralnog upravljanja vodama, odnosno uskladenog vodnog režima na celoj teritoriji Republike Srbije i obezbeđenje takvog upravljanja vodama kojim se postižu maksimalni ekonomski i socijalni efekti na pravičan i održiv način i uz uvažavanje međunarodnih sporazuma (Strategija, 2015: 125).

Od brojnih smernica koje Strategija propisuje kao važne, izdvajaju se tri principa upravljanja: principi održivog, adaptivnog i integralnog upravljanja. Integralno upravljanje se u Strategiji definiše kao proces koji promoviše usaglašeni razvoj i upravljanje vodama, zemljištem i povezanim resursima u cilju ostvarenja maksimalne ekonomske i društvene dobrobiti na pravičan način, bez ugrožavanja održivosti vitalnih ekosistema.

Pri definisanju integralnog upravljanja kao cilj se postavljaju maksimalna ekonomska i društvena dobrobit koje se u praksi najčešće nalaze u koliziji. Želimo li zaista na pravičan i ekološki održiv način upravljati vodama, onda je upravljačka funkcija koja bi se bazirala na ekonomskoj isplativosti u potpunoj suprotnosti sa preoblikovanjem upravljačkog tela prema principima društvene dobrobiti na način koji proširuje društvenu moć i uključuje sve zainteresovane u proces kolektivnog odlučivanja. Takođe, adaptivno upravljanje je određeno kao način upravljanja koji omogućuje fleksibilno upravljanje vodama, sposobno da se prilagodi promenljivim prirodnim, društvenim i ekonomskim faktorima. Dok se sa određenjem održivog upravljanja, kao upravljanja koje vodi računa „da se potrebe sadašnjih generacija zadovoljavaju na način kojim se ne ugrožava mogućnost budućih generacija da zadovolje svoje potrebe i ne ugrožava životna sredina“, možemo bespogovorno složiti i naglasiti da je ono nezaobilazan princip upravljanja, adaptivno se pokazuje kao problematično budući da je jedna od njenih ključnih tačaka

adaptivnost na ekonomske faktore i kao takvo inherentno je suprotstavljeno afirmativnoj politici upravljanja koja je usmerena na otklanjanje posledica kapitalističkog načina proizvodnje koje se negativno reflektuju na stanje životne sredine i prirode.

PROGNOZE

U prethodnom odeljku na primeru vode za piće i zaštite vode nagovestili smo da obezbeđivanje kvalitetne usluge koja bi bila dostupna svima i to na način da se uvažavaju uslovi za održivo korišćenje voda, iziskuje ozbiljna ulaganja u sektor voda.

Kada je zadatak sektora voda u pitanju, određenje u Strategiji se oslanja na opšte pojmove, te se može čitati i u ključu egalitarne usmerenosti:

Zadatak sektora voda je obezbeđenje dovoljnih (sa odgovarajućim stepenom pouzdanosti) količina vode odgovarajućeg kvaliteta za postojeće potrebe i razvoj, i to za snabdevanje stanovništva i ostalih korisnika vodom za piće u okviru sistema javnog vodovoda, zatim za navodnjavanje, proizvodnju hidroenergije, industriju, plovidbu, ribnjake, kupanje, sport, rekreaciju i drugo (Strategija, 2015: 129).

Ono što, prema našem mišljenju, ugrožava ostvarenje takvog zadatka shvaćenog na egalitaran način, jesu otvaranja sektora voda ka tržištu i uvođenje tržišnih principa, tj. komodifikacija sektora voda. Tendencije komodifikacije vidljive su u stavkama integralnog i adaptivnog upravljanja, koje izjednačavaju ekonomsku dimenziju usluga vodnog sektora sa društvenim, a na nivou finansiranja prioritet daju ekonomskom faktoru, što se pokazuje u naglašavanju važnosti principa „korisnik plaća“, u učestalom isticanju „neekonomske cene“ vode kao izvora problema u sektoru voda, u potrebi za privatnim investicijama, itd. Dakle, u Strategiji postoji niz

teza koje upućuju na prioritiziranje razmenske vrednosti vode u odnosu na upotrebnu vrednost, što je osnovna karakteristika komodifikacije.

Nadalje, što se svojinskih odnosa tiče, Strategija ističe:

Vode su prirodno bogatstvo i u svojini su Republike Srbije i ne mogu se otuđiti iz javne svojine, već se na njima može steći koncesija ili pravo korišćenja (podvukli autori). Vodno zemljište može biti u javnoj i privatnoj (bez korita za malu vodu) svojini, i mora se koristiti u skladu sa propisanim obavezama, zabranama i ograničenjima. Vodni i drugi objekti mogu biti u javnoj svojini i svojini pravnih i fizičkih lica koja su ih izgradila za svoje potrebe. Vlasnik, odnosno korisnik vodnih objekata dužan je da ih čuva, da njima upravlja na propisani način i da ih održava u skladu sa zakonom (Strategija, 2015: 127).

Iako, dakle, samu vodu kao prirodno bogatstvo nije moguće privatizovati, omogućavanje koncesija dovoljan je uslov za komodifikaciju sektora voda. Ovakav pristup sektoru voda je u skladu sa dominantnom političkom praksom prema javnom dobru i javnom sektoru, koja se ravna prema interesima akumulacije kapitala, sa tvrdnjom da je to jedini način da se zaista izađe u susret javnom interesu, i da se standard života poboljša.

Dakle, javni sektor u Srbiji prolazi kroz transformaciju daleko-sežnih posledica. Procesom komodifikacije javnog sektora menja se racionalnost njegove proizvodnje. Zadovoljavanje potreba svih članova društva kao njegov *raison d'être* biva gurnut u zonu neracionalnosti, a njegovo mesto zauzima ono što je za kapital racionalno: proizvodnja robe i usluge zarad profita.

U tom smislu treba podsjetiti na temeljnu karakteristiku kapitalističkog načina proizvodnje – za kapital, konkretan oblik proizvoda ili usluga koji se proizvodi predstavlja samo nužno zlo, samo nužni među

korak u metamorfozi početnog novčanog kapitala, koji postaje roba, koja se proizvodi i prodaje kako bi se dobila veća količina novca na kraju ciklusa (Ćurković, 2012: 18).

U sektoru voda u Srbiji taj proces već ima svoje empirijske učinke. „Navedimo samo da izvorom Vlasinačke Rose sada upravlja jedna od najvećih kompanija i eksploatora vodnih resursa širom sveta 'Koka Kola', dok su infrastrukture izgrađene pri izvorima geotermalnih i mineralima bogatih voda koje su bile u društvenom, zatim državnom vlasništvu, dospеле na listu preduzeća predviđenih za privatizaciju“ (Juhas, 2014). Štetnost takvih postupaka je očigledna na primeru banjskih objekata. Umesto da se iskoristi prednost što su u državnom vlasništvu, te da se u njih investiraju budžetska sredstva, zatim da se iz profita koji onda ostaje profit države, ulaže npr. u razvoj sektora voda, ti objekti se prepuštaju privatnim akterima, a s tim ujedno i najveći deo mogućeg profita napušta sferu javnog interesa u Srbiji.

Još jedan primer komodifikatorske logike je slučaj vode za piće u Zrenjaninu. Dvanaest godina od proglašenja vode neispravnom na teritoriji te opštine, započeta je izgradnja postrojenja za prečišćavanje vode, koje treba da reši problem vezan za izvorišta sa kojih se opština snabdeva vodom. Postrojenje za prečišćavanje vode biće u privatnom vlasništvu te će privatni interes uticati na formiranje cene usluga. Pitanje smislenosti se postavlja na više nivoa. Najpre, da li je zaista odgovarajuće rešenje postrojenje za prečišćavanje, budući da se iz sistema snabdevanja zadovoljavaju različite svrhe poput zalivanja bašta i zadovoljavanje higijenskih potreba, koje ne zahtevaju takav vid prečišćavanja. Zatim, treba imati u vidu da se problem ispravnosti vode za piće u Zrenjaninu ne završava na izvorištu. U *Nacrtu strategije održivog razvoja grada Zrenjanin* možemo pročitati da su vodovodne cevi od neadekvatnog materijala, da je 70% ukupne dužine mreže neodgovarajućeg prečnika, da je 84% dužine cevi starije od 20 godina (Juhas, 2014).

Bez rešavanja tog krupnog problema neispravnosti mreže snabdevanja, prečišćena i, ujedno, skuplja voda i dalje će da stiže do krajnjih korisnika u zagađenom stanju.

U Vojvodini dodatan problem predstavlja kontaminacija vode arsenikom. Kvalitet voda, generalno gledano, na celoj teritoriji Srbije, je loš jer povratna reakcija od strane države u vezi sa problemima otpada, industrijskog zagađenja i kanalizacionih voda i dalje ne postoji. Dodatan problem je, kako smo to pomenuli i ranije u tekstu, što se apsolutno ne prati koliki je tačno odliv netretiranih industrijskih i komunalnih, kao i kontaminiranih voda sa poljoprivrednih zemljišta. Otpad koji se ne tretira adekvatno, a pogotovo industrijski, metalni i medicinski, može proizvesti drastične posledice na zdravlje ljudi. Postoje medicinska istraživanja koja poremećaje u zdravlju dovode u jasnu vezu sa povećanim prisustvom arsena kao i ostalih toksičnih i kancerogenih materija koje se nalaze u vodi.²¹

U Beogradu kao najvećoj aglomeraciji na teritoriji Srbije, nije adekvatno regulisano pitanje kanalizacije. Podaci pokazuju da čak 30% teritorije grada nije obuhvaćeno kanalizacionim sistemom, što usled korišćenja neadekvatnih septičkih jama, posledično implicira kontaminaciju zemljišta i podzemnih voda. Izlivi otpadnih voda u Savu broje 116 lokaliteta dok je situacija sa Dunavom još gora s obzirom na to da se u ovu reku na 136 mesta direktno ispušta komunalni otpad.²²

Kada je u pitanju industrijski otpad važno je spomenuti da samo 5% zagađenih voda industrijskom proizvodnjom prolazi kroz sve

[21] Vidi više u: Petrak, Pavlović, 2015.

[22] Vidi više u: *Korišćenje i tretman komunalnih i industrijskih otpadnih voda u Republici Srbiji*, Centalno-evropski forum za razvoj (CEDEF), Pokrajinski Sekretarijat za urbanizam, graditeljstvo i zaštitu životne sredine APV, 2015.

faze prečišćavanja. Na teritoriji Vojvodine oko 65% industrijskih postrojenja ne vrši uopšte tretman prečišćavanja vode, a 12% stanovništva nije ni obuhvaćeno sistemom odvodnje otpadnih voda. Ni u ostalim delovima Srbije nije ništa bolja situacija jer se od ukupne količine otpadnih voda iz naselja i industrije, prečišćavanje vrši u samo 21 opštini.²³ Očigledno je, s druge strane, da privatni sektor, iako dominantno odgovoran za zagađenje površinskih voda industrijskim otpadom, ne snosi troškove i nema nameru da izdvaja sredstva za izgradnju postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda. Ipak, u perspektivi možemo očekivati da se ova situacija promeni i privatni kapital uvidi pogodno mesto za zaradu upravo u sektoru prečišćavanja otpadnih voda koji može dovesti do stabilnih i visokih prihoda. Političko forsiranje privatnih investitora za logičnu posledicu imaće to da se umesto javnih komunalnih preduzeća, ovaj sektor prepusti privatnom kapitalu, čime će stanovništvo dobiti samo skupo naplaćene usluge koje su mogle biti daleko pristupačnije uz određena ulaganja u javna vodovodna i kanalizaciona preduzeća. Sem toga, sredine koje zahtevaju veća ulaganja i za privatni kapital su nedovoljno profitabilne, poput teško pristupačnih ruralnih naselja ili manjih zajednica, mogu ostati izložene zagađenju, pa čak i bez ikakvog vodosnabdevanja, što je u suprotnosti sa idejom ruralnog razvoja i ravnomernijeg regionalnog razvoja. Situacija je takva da u perspektivi profitabilne lokacije ostaju prepustene privatnom kapitalu, dok su gubici ostavljeni javnom budžetu i široj zajednici.

Država, kojoj bi pitanje unapređenja zaštite životne sredine trebalo da bude ključno strateško pitanje, ne samo da ne sankcioniše privatni kapital, koji bez ikakvih ograničenja eksploatiše vodni resurs,

[23] Vidi više u: *Korišćenje i tretman komunalnih i industrijskih otpadnih voda u Republici Srbiji*, Centalno-evropski forum za razvoj (CEDEF), Pokrajinski Sekretarijat za urbanizam, graditeljstvo i zaštitu životne sredine APV, 2015.

već se, paralelno s tim, i sama povukla od izvođenja održivih investicionih projekata u celom ovom sektoru. Stanje u oblasti tretmana otpadnih voda je iznimno loše zbog čega bi prioritet države, koja bi trebalo da rešava problem zagađenosti, morala biti izgradnja mnogobrojnih postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda. Očigledno je, dakle, da su potrebna velika državna ulaganja, kako u održavanje postojećih funkcionalnih vodovodnih i kanalizacionih sistema, tako i za izgradnju i razvoj novih sistema za prečišćavanje. Takođe, nužna je i izgradnja adekvatne kanalizacione infrastrukture kojoj mora prethoditi uvođenje postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda. Za dugoročnu održivost u upravljanju vodama potrebno je raditi i na smanjenju ili eliminisanju zagađenja vode u industriji i poljoprivredi, primenom novih tehnologija i pooštavanjem regulacije ekoloških standarda proizvodnje. Nedovoljne aktivnosti države, sa jedne strane, kao i sve prisutnija privatizacija vodnih dobara (što se najčešće pravda kao investicija u infrastrukturu), sa druge, mogli bi dugoročno ugroziti održivost vodne infrastrukture i vodnih resursa. Adekvatan tretman sektora voda mora se shvatiti kao nužnost i preka potreba i kao takav se mora sistemski rešavati – nužna je temeljna promena političkog i ekonomskog značaja ove oblasti kako po pitanju planiranja tako i po pitanju finansiranja od strane države. U suprotnom, prognoze nisu dobre – suočićemo se sa brojnim i kompleksnim posledicama koje će sumarno voditi ka pogoršanju kvaliteta života stanovništva.

Pri projekciji posledica komodifikacije sektora voda u Srbiji možemo se osloniti na posledice komodifikacija u drugim državama, čemu posvećujemo naredni odeljak.

MEĐUNARODNA ISKUSTVA

Komodifikacije i privatizacije

Politike koje se u Srbiji primenjuju prema javnom sektoru i javnim dobrima nisu nove i jedinstvene. Na raspolaganju nam stoje iskustva različitih gradova i država, kako onih koje su deo kapitalističkog centra, tako i onih perifernih. U analizi upravljanja u sektoru voda koju je sprovela Zelena akcija u Hrvatskoj i publikovala pod naslovom „Naša voda – Analiza upravljanja vodnim uslugama u Hrvatskoj“, predstavljena su četiri ilustrativna primera komodifikacije u Engleskoj i Velsu, Sofiji, Berlinu i Parizu (Koštro *et. al.*, 2014: 39-43).

Osnovni argument za komodifikaciju i privatizaciju javnih usluga je teza da privatni sektor nužno dostiže veću efikasnost i bolji kvalitet od javnog. Oslanjajući se na dotičnu tezu, vlada Margaret Tačer je u svom trećem mandatu uspeła da sprovede privatizaciju vodosnabdevanja i kanalizacije u Engleskoj i Velsu.

Kao deo mera štednji i strukturnog prilagođavanja – mera koje se projektuju s obzirom na zahteve Međunarodnog monetarnog fonda (MMF), a zarad omogućavanja daljih zajmova – u Sofiji je osnovano preduzeće za vodosnabdevanje *Sofija vode* i privatizovano u srazmeri 77,1:22,9 u korist privatnog kupca. U vlasništvu grada ostala je infrastruktura za vodosnabdevanje i kanalizaciju.

Iako je berlinsko javno preduzeće zaduženo za vodovod i kanalizaciju, *Berliner Wasserbetriebe*, bilo profitabilno, ono je delimično privatizovano 1999. godine. Uz sam čin privatizacije novom vlasniku je dodatno osigurana profitabilnost zagwarantovanim postotkom povrata od 2% na ulaganje, i to tako što se kao ulaganje ne vodi uloženi kapital već ukupni operativni kapital koji je u stalnom

rastu zbog stalnog rasta nominalne vrednosti imovine. Dakle novom vlasniku zapravo je zagarantovan rast profita nezavisno od investicija.

Kontekst Pariza je donekle drugačiji, budući da Francuska nije sledila druge evropske zemlje u komunalizaciji usluge vodosnabdevanja. Ipak, u Parizu je vodosnabdevanje, izuzev naplate, bilo javno do 1984. godine, kada je upravljanje ugovorom prepušteno na 25 godina dvema najvećim multinacionalnim vodnim kompanijama na svetu, *Veolia* i *Suez*.

U navedenim slučajevima uvođenje privatnog vlasništva i upravljanja u sektor voda ima nekoliko zajedničkih karakteristika, među kojima se ističu posledice po korisnike usluga vodosnabdevanja, odnosno, po društvo.

Cena vodosnabdevanja i kanizacionih usluga povećana je za 50% u Engleskoj i Velsu u periodu od 10 godina koji je pratio privatizaciju, dok se iznosi investicija nisu značajno menjali, iako je privatizacija sprovedena pod argumentom o većoj efikasnosti privatnog sektora, te da će privatna inicijativa voditi do povećanja investicija, pa time i do boljeg kvaliteta usluga. Taj nedostatak investicija u infrastrukturu je doveo do rasta učestalosti nestašica i do izostanka unapređenja kvaliteta vode i usluga. Ono što se takođe povećalo u tom periodu jesu profiti privatnih vodnih kompanija, i to, u proseku, za 150%. Tome treba još dodati i negativnu socijalnu posledicu isključenja domaćinstava čiji članice/ovi nisu bili u mogućnosti da plate račune, na šta je država morala da reaguje zakonskom zabranom dotične prakse.

U Sofiji, u prvoj godini privatizovanog vodosnabdevanja, cena usluge je porasla za 25%, čime je prekršena i jedna od poznatih stavki inače tajnog ugovora, kojom se kupac obavezao da neće dizati cene u prve tri godine nakon ratifikacije. Bez obzira na to, nastavljena je praksa dizanja cena, i to za oko 15% na godišnjem nivou.

Kao opravdanje navođena je potreba za dodatnim ulaganjem. Međutim, ništa se nije uradilo po pitanju ugovorom propisanog prioriteta da se investira u smanjenje gubitka vode. Gubitak vode iz mreže je iznosio 60% kako u trenutku potpisivanja ugovora, tako i 12 godina kasnije. Uz to *Sofija vode* prati glas korumpiranosti i malverzacija, čemu u prilog govori izveštaj spoljne revizije prema kojoj su se, između ostalog, menadžerima isplaćivale mesečne plate u visini od 25.000 evra.

Kao posledice privatizacije u Berlinu, cene usluge vodosnabdevanja i kanalizacije su porasle za 35%. Investicije u infrastrukturu su smanjene i odlagane. Opušteno je 36% zaposlenih. Uprkos tome što je privatni partner bio manjinski vlasnik sa 49,9% vlasništva, njemu je odlazio 60% profita.

U periodu od 25 godina nakon privatizacije u Parizu cene su porasle za 265%. Zbog nivoa sprovedene privatizacije, grad nije imao direktan uvid u vodni sektor, već samo pristup informacijama koje su pružale kompanije.

Reakcije

Procesi komodifikacije nisu ostali bez reakcija. U slučaju Engleske i Velsa, država je uložila sredstva za saniranje infrastrukturnih problema koji su se pojavili u nedostatku investicija od strane privatnih kompanija.

U Berlinu je, nakon 5 godina kampanje organizovane od strane inicijative *Berliner Wassertisch*, 2011. godine objavljen do tada tajni sadržaj ugovora o prodaji dela preduzeća vodosnabdevanja, posle čega je pokrenut proces rekomunalizacije vodosnabdevanja i od 2013. vodosnabdevanje je ponovo u stoprocentnom javnom vlasništvu. Cena berlinske ljubavne avanture javnog i privatnog je upozorenje

koliko su takvi procesi štetni po javni budžet: privatni partner je okončao dotičnu saradnju sa nešto više od 1,4 milijardi evra dobiti, dok je Savezna pokrajina „zaradila“ bezmalo 2 milijarde gubitka.

U Parizu 2001. godine počinje promena politike prema vodosnabdevanju. Rekomunalizacija je izvršena 2010. godine i to osnivanjem gradskog preduzeća za vodosnabdevanje koje je u stoprocentnom vlasništvu grada. Pozitivne posledice su se javile već dve godine nakon rekomunalizacije kako na finansijskom, tako i na nivou upravljanja ovim sektorom. Dodatno, treba imati na umu da je Francuska zemlja sa najvećim brojem rekomunalizovanih vodovoda – 94 (Kishimoto et. al, 2015: 10).

Od gore navedenih drastičniji je primer Bolivije, gde je Svetska banka 1997. dodeljivanje finansijske pomoći uslovala privatizacijom vodnih resursa, na šta je bolivijska vlada pristala 1999. godine. Reakcije građana su kulminirale 2002. godine, u revoluciji koja je oborila neoliberalnu vlast u toj državi. Uzgred, valja naglasiti i da je Evropska komisija 2012. postavila isti zahtev za privatizacijom vodnih resursa državama evrozone koje su se borile s dužničkim problemima.

Rekomunalizacija

Najrasprostranjeniji oblik borbe protiv komodifikacije i privatizacije voda su pokreti za rekomunalizaciju, koji su aktivni širom sveta i čiji broj je u porastu poslednjih 16 godina.²⁴ Osnovna karakteristika ovih pokreta je da su usmereni na različite nivoe lokalnih jedinica sektora voda u mestima gde je on privatn ili

[24] O njihovim lokacijama i aktivnostima se možemo lako informisati pomoću internet platforme *Remunicipalisation Tracker* (<http://www.remunicipalisation.org/>).

u javno-privatnom partnerstvu, a sa ciljem njegovog povraćaja zajednici, dakle, za javno upravljanje koje će se voditi interesima date zajednice.

Povrat kontrole nad lokalnom imovinom i resursima, nedostatne investicije u vodovodnoj infrastrukturi, rast cena i lošiji kvalitet usluga, otpuštanje radništva, netransparentno poslovanje samo su neki od razloga koji su vodili ka globalnom trendu rekomunalizacije u vodosnabdevanju. I dok se u našem društvu još uvek, u velikoj meri, nekritički veliča proces privatizacije kao univerzalni lek za sve, u ostatku sveta sve je masovnija borba protiv ovakvih praksi, koja se ne ogleda samo u spontanom buntu već u aktivnom procesu povratka javnih servisa pod okrilje javne uprave.

Dok su 2000. godine zabeležena svega dva slučaja rekomunalizacije koja su pokrivala populaciju od nešto manje od milion ljudi, do marta 2015. godine broj takvih slučajeva je dostigao 235 u ukupno 37 država, a broj ljudi koji vodu dobijaju putem rekomunalizovanog vodosnabdevanja prešao je 100 miliona (Kishimoto et. al, 2015: 13).

Podaci pokazuju da se rekomunalizacija u većem broju slučajeva dešavala raskidanjem ugovora sa privatnim licima kojima je vodo- vod dat na upravljanje, a u nešto manjem broju slučajeva ona se odigrala tako što nakon isteka ugovor nije obnovljen. Ovaj podatak nam pokazuje da je neretko računica lokalne zajednice bila takva da je isplativije raskinuti ugovor i platiti određene penale, nego ostaviti ugovor na snazi. Stoga je, ispostavlja se, najisplativije nikada ni ne započinjati proces privatizacije (Lobina *et al*, 2014: 4).

Rekomunalizacija se sprovodila demokratizacijom upravljanja kroz različite modele javnog vlasništva kao i kroz različite nivoe sudelovanja radništva, sindikata i građana. Jedan od mehanizama participativnog upravljanja vodosnabdevanjem jesu modeli *vodnih zajednica*, primenjiviji na ruralnim područjima sa manjim brojem

stanovnika. Vodno zadrugarstvo najprisutnije je u zemljama Latinske Amerike i Sjedinjenim Američkim Državama (SAD). Ovaj vid regulacije podrazumeva da su korisnici vodnog dobra ujedno i direktni vlasnici, te da su upravljačke prakse bazirane na principu neposredne demokratije i solidarnosti.

Demokratizacija upravljanja odvija se i kroz model *javno-javnih partnerstava* i važan je primer solidarne prakse pomoći i podrške jednog javnog preduzeća prema drugom. Princip solidarnosti odnosi se na transmisiju znanja i tehnologije, kao i na finansijsku ispomoć. Povezivanje javnih preduzeća može se odvijati na međunarodnom nivou, ali i unutar pojedinačnih zemalja putem umrežavanja kapaciteta javnih preduzeća koja mogu biti i iz različitih sektora. Za razliku od javno-privatnih partnerstava, koja su promovisana od strane neoliberalnih politika i institucija poput Svetske banke, javno-javna partnerstva, kao neprofitna, ne izlažu nas nepotrebnim troškovima, transparentna su i zadržavaju legitimitet proizvođača usluge u javnim okvirima.

Još jedan model predstavlja *participativno upravljanje* rekomunalizovanim preduzećima koji se odvija putem uvođenja mehanizama javne kontrole tako što se u upravne i nadzorne odbore vodoprivrednih preduzeća uključuju predstavnici sindikata, organizacija koje se bave zaštitom životne sredine, građana, odnosno, korisnika vodnog resursa, kao i predstavnici gradske politike. Proširivanje upravljačkih ingerencija na druge aktere koji su direktno zainteresovani za ovaj sektor – bilo kao korisnici, radnici ili naučnici specijalizovani za datu oblast – važan je primer politike upravljanja komunalnim preduzećima regulisanih prema demokratskim načelima i respozivnim potrebama građana.

Rekomunalizacija se tako ispostavlja, pre svega, kao kolektivna reakcija na *neodržive prakse* privatizacije voda ili uvođenja javno-privatnih partnerstava u ovaj sektor. Samim tim, potrebno je okrenuti se

od profitom vođenog upravljanja ka onom koji je okrenut ljudima i zadovoljenju njihovih potreba. Rekomunalizacija ne predstavlja samo puku promenu vlasništva, već se njome otvara važan prostor za zajedničko planiranje i održivi razvoj sektora voda, stavljanja u fokus principa socijalne pravde i dostupnosti kvalitetnih usluga najširim društvenim slojevima, te regulisanja pristupa vodi kao osnovnog ljudskog prava koje se ne može uskratiti onima koji nisu u mogućnosti da ga plate.

Ne tvrdimo da je javno upravljanje rešenje za svaki problem, niti da proces rekomunalizacije uvek teče glatko. Ipak, tvrdimo da globalna iskustva pokazuju da privatizacija generalno ne uspeva da ispuni ono što je njome obećano; da javno upravljanje servisima generalno dovodi do većeg fokusa na kvalitet, univerzalnu dostupnost i pristupačnost, kao i na ispunjenje širih socijalnih i ekoloških ciljeva; i, zaista, javni dobavljači su vrlo često inovativniji i efikasniji od privatnih – što je sve u direktnoj suprotnosti sa dosadnim klišeima koje nam isporučuju zagovornici privatizacije (Kishimoto et. al, 2015: 157).

KAKO DALJE?

Vratimo se pristupu tematici voda koji smo predložili na samom početku: dakle, da pristup kvalitetnoj vodi mora svakome da bude obezbeđen u dovoljnoj količini koja ispunjava sve potrebe ljudi za pićem, higijenom i drugim funkcijama osnovnim za reprodukciju svakodnevnog života; da proizvodnja vode za upotrebu mora da bude održiva i dugoročno planirana; i da upravljanje u sektoru voda mora da bude demokratizovano i voda kao resurs *de iure* i *de facto* tretirana kao javno dobro u zajedničkom vlasništvu. Realizacija ovog pristupa zahteva drugačiju strategiju od one koja je trenutno temelj politika vezanih za sektor voda. Jasno je, nadalje, da rešavanje problema i ciljeva u sektoru voda nije moguće posmatrati isključivo u granicama tog sektora, odnosno da se radi o

političkom pitanju koje je deo širih društveno-ekonomskih procesa i, prema tome, njima je i uslovljeno.

Ovde predložen pristup, zbog svog usmerenja na egalitarnost, na održivost, na upotrebnu vrednost vode, može da bude deo jedino šire leve političke strategije koja preispituje i nadilazi kapitalističku logiku, tako duboko ukorenjenu u gotovo sve aspekte našeg društva. Takva strategija, u datim okolnostima, mora da bude usmerena na borbu na različitim frontovima.

Jedan od tih frontova je borba protiv komodifikacije javnog sektora i privatizacije javne imovine. Na te procese društvo mora da ponudi odgovor, odnosno, neophodno je ukazati na njihove negativne efekte i postaviti politički temelj za njihovo zaustavljanje i nadilaženje. U slučaju sektora voda vidimo da je, po pitanju komodifikacije i privatizacije, stanje, trenutno, nešto povoljnije u Srbiji u poređenju sa drugim državama o kojima smo govorili u odeljku o međunarodnim iskustvima, s obzirom na to da se ne moramo baviti pitanjem rekomunalizacije već „samo“ reformom upravljanja još uvek javnim vodovodnim sistemima. Ono što otežava okolnosti u Srbiji je nova izmena zakonske regulative, o čemu smo govorili ranije u tekstu. Ipak, potrebna su nova zakonska rešenja i institucionalni aranžmani koji mogu, zahvaljujući preciznim propisima, zaustaviti eksproprijaciju javnih dobara i sankcionisati svako delovanje koje uzurpira javni interes. Nužan je, dakle, novi legislativni okvir koji će otkloniti one odredbe zakona koje legalizuju koncesioniranje, javno-privatna partnerstva, prodaju vlasničkog udela ili infrastrukture, ili, pak, cele zakone koji dovode do negativnih efekata izazvanih korporativizacijom. U skladu sa ovim, potrebno je i redefinisati sam koncept *javnog dobra* i počići

od pitanja društvene reprodukcije, u smislu pitanja što je sve potrebno za normalnu reprodukciju (imajući na umu da je i sam kriterij normalnosti

takođe predmet borbe). Ljevica tu treba normativno zahtijevati određeni standard društvene reprodukcije, prije svega radništva, pa na osnovu toga izvoditi što bi u sferu javnih dobara trebalo ulaziti, a to je onda pitanje borbe i konkretne rekonfiguracije snaga na terenu. Ali tu mora postojati jasna svijest da je polazišna točka u raspravi potpuno drugačija od one koja dominira u neoklasičnoj teoriji. To onda znači da javna dobra treba eksplicitno suprotstaviti svemu onom što ima robni oblik. Javna dobra su, samim tim sve ono što se distribuira prema potrebama društvene reprodukcije, nasuprot robe koja se distribuira mehanizmima tržišne razmjene, tj. za novac i neovisno o ukupnoj društvenoj potrebi za određenim tipom dobara. U tom pogledu je vrlo važno naglasiti da je robni oblik proizvodnje, dakle, proizvodnja od strane privatnih poduzeća radi plasiranja na tržište, u svojoj distribuciji, već po definiciji, ekskluzivna, jer isključuje veliki broj ljudi tj. one koji nemaju platežnu moć. Radi se, u stvari, o tome da se definira određeni set usluga koje bi trebale biti izvan toga, čija bi distribucija trebala biti bezuvjetna i inkluzivna jer bi to trebalo predstavljati standard društvene reprodukcije, nešto ispod čega se ne bi smjelo ići (Ćurković, 2012: 17-18).

Novi legislativni okvir morao bi biti uspostavljen donošenjem novog zakona koji će definisati vodu kao javno dobro i resurs koji pripada i dostupan je svima, te shodno tome, obezbediti zaštitu i odbraniti taj sektor od daljeg upliva privatnih interesa. Međutim, isključivo defanzivna praksa nije dovoljna.

Drugi front, mnogo kompleksniji i zahtevniji, predstavlja pitanje upravljanja državom. Za levicu, razvoj strategije upravljanja različitim sektorima društva jeste veliki izazov. Čak i u situaciji da ostvari parlamentarnu pobjedu ona mora da sprovodi svoju politiku kroz mrežu institucija i birokratije koje su formirane i deluju u neoliberalnom ključu. Državna uprava i javni sektor u Srbiji su sistematično prethodnih decenija transformisani po principu neoliberalnog *novog javnog menadžmenta (new public management)*, što je dodatno intenzivirano poslednjih godina. Javna preduzeća optužena

su za ekonomsku krizu proizašlu iz njihovog monopolističkog položaja, rastrošnost javnog novca i loše rezultate, pri čemu je korporativizacija nametnuta kao put i sredstvo isceljenja privrede. Šire posmatrano, uvođenje korporativnog upravljanja u javna preduzeća odvijalo se paralelno sa rezanjem, privatizacijom i finansijalizacijom svih ostalih delova javnog sektora. Dominantna politika je nametala reformski program prema kojem javna preduzeća treba podvrgnuti ciljevima privatizacije, komercijalizacije i korporativizacije kako bi se uvela i ojačala tržišna logika unutar javnih ustanova. Samim tim, smanjivanje socijalno-regulativne funkcije države dovelo je do restrukturiranja i delovanja javnih institucija i preduzeća prema modelu poslovnih organizacija. Tržišna orijentacija javnih preduzeća problematična je jer javna preduzeća ne smeju da budu vođena interesom ostvarivanja profita, već ostvarivanjem javnog interesa kako bi obezbedila kvalitetne usluge dostupne najširim društvenim slojevima. Disfunkcionalnost i negativne implikacije korporativnog ustroja partikularnih javnih ustanova ogledaju se i u gubitku šire razvojne vizije javnih preduzeća, koja bi trebalo da podstiče plansko unapređenje čitavih regiona, sektora ili privrednih grana koja su na nižem stupnju razvoja.

Dakle, posledica aktuelnih procesa komodifikacije je podređenost tržišnoj regulaciji, te inherentna neegalitarnost; odnosno, efekti su slični onima koji bi bili dobijeni privatizacijom – postoji pritisak da cene rastu do granica komercijalne isplativosti, čime se i dostupnost, u ovom konkretnom slučaju vode, sužava na one koji su u finansijskoj poziciji da mogu da plate. No, posledice se ne bi očitovale samo na strani korisnika, već i na strani radnica i radnika koji su zaposleni u ovom sektoru. Iako je određena reorganizacija radnih procesa potrebna, odigrava se isključivo ona koja je zasnovana na parametrima profitom vođene efikasnosti i tržišnih imperativa – uvođenje kapitalističkog disciplinovanja u sam proces proizvodnje, sa karakterističnim hijerarhijskim ustrojstvom unutar radnih jedinica. Ispunjenje funkcije zadovoljenja potreba

stanovništva, što bi trebalo i da je osnovna funkcija javnog sektora, sada postaje samo eventualni nusproizvod proizvodnje zasnovane na imperativu profitabilnosti, što je za jedan resurs kakav je voda – osnovna ljudska potreba – i sektor koji njime upravlja, neprihvatljiv princip regulacije.

Ipak, treba priznati da je određena vrsta reforme ovog sektora potrebna, iako je, iz svega navedenog, jasno da ona ne može biti zasnovana na tržišnom fundamentalizmu, već se mora odvijati u cilju očuvanja i jačanja, ali i zajedničkog finasiranja sistema javnog sektora i usluga. Dalje, neophodno je jačanje kontrole i šireg društvenog odlučivanja koje bi uključivalo i proizvođače i korisnike i koje seže od javnog budžeta do konkretne proizvodnje servisa.

Iako za ovaj izazov nema spremnih i lako primenjivih rešenja, to ne znači da se leva strategija može zasnivati na iščekivanju potpuno razvijenih i garantovano uspešnih recepata, pre nego li se zakorači u odlučniju parlamentarnu borbu. U datim okolnostima parlamentarna moć jeste važna jer sredstva koja su potrebna za krupne poduhvate zarad podizanja kvaliteta u sektoru voda, obezbeđivanja opšte dostupnosti bez obzira na platežnu moć korisnika i korisnica, održivosti korišćenja resursa, ali i intenziviranje ulaganja u podrazvijene regije u kojima često nema adekvatne vodovodne i kanalizacione infrastrukture, nije moguće obezbediti bez redistribucije bogatstva na državnom nivou. Dakle, krupne investicije, koje, ma koliko nas neoliberalni dogmatici ubeđivali u suprotno, nikada neće biti obezbeđene od strane privatnog sektora, kao i koordinacija na nivou celokupnog sektora voda, zahtevaju parlamentarnu moć. Pri tome treba imati na umu da sektor voda nije moguće izdvojiti iz šireg pitanja upravljanja društvom, pa i svih pojedinačnih politika koje jedna država sprovodi – poreska, investiciona, industrijska, itd. Takođe, ulaskom u parlamentarnu borbu može se u relativno kratkom roku obezbediti izvesni politički kontra teg koji bi aktivnim pritiscima omogućio usporavanje procesa privatizacije i korporativizacije, ali i dalje devastacije društva.

Kao treći front, koji je usko vezan uz drugi, mogli bismo označiti zagovaranje i implementaciju praksi demokratskog odlučivanja, direktnije participacije stanovništva u formiranju politika i donošenju odluka.

Sama Strategija, iako ne ignoriše pitanje participacije u potpunosti, posvećuje mu veoma malo pažnje. Taj nedostatak u Strategiji, zapravo odgovara nedostatku generalne participacije u političkom životu:

U Srbiji danas manje od trećine građana i građanki uzima direktno učešće u političkom životu ili barem veruje u efikasnost „građanskog učešća“ (...) Otpriblike toliko je procenat i onih koje uopšte i zanima politika. Učešće u politici uglavnom se svodi na glasanje na izborima, a treba imati na umu da na birališta izlazi tek nešto preko 50% stanovništva sa pravom glasa (Simović, 2016: 83).

Suprotno raznim autorasističkim ili elitističkim argumentima o nesposobnosti većine za demokratiju ili, pak o njenoj štetnosti, koji na kraju uvek idu u korist vladajuće elite, manjak demokratske participacije u političkom životu razumemo kao problem čiji su uzroci u institucionalnom ustrojstvu države i u lošim materijalnim uslovima života velikog dela stanovništva. Institucije ne samo da ne obrazuju i ohrabruju participaciju u odlučivanju već je i onemogućavaju. Slikovit je potez brisanja ili obesmišljanja, a ne razvijanja nekadašnjih institucija participativnog odlučivanja, poput radničkih saveta i mesnih zajednica. Dodatno, vreme i snaga koju je potrebno utrošiti na obezbeđivanje bazične reprodukcije života mnoge ljude sprečava da uopšte razmišljaju o nečemu zahtevnijem od eventualnog izlaska na lokalno biračko mesto. Stoga je neophodno pažljivo pristupiti tom pitanju i dizajnirati institucije kroz koje bi se sprovodile zaista demokratske prakse.

Osnova ove perspektive zasniva se na tematizaciji pitanja vlasništva. Ipak treba imati na umu da zajedničko vlasništvo bez

adekvatnog (demokratskog/participativnog) upravljanja ne može da obezbedi očekivane ishode.

Zajedničko je neizostavno vezano uz dva principa – vlasništvo i upravljanje. Oba su ključna ako smo zainteresirani za preoblikovanje naših institucija prema socijalističkim principima na način da povećavaju društvenu moć i proširuju područje slobode i jednakosti (...) Zajedničko ne predstavlja niže vlasništvo nego radije društveni resurs kojim upravlja zajednica (Dolenec, 2014: 136).

Kada se govori o pitanju upravljanja vodnim resursima, mogli bismo reći da je, sa jedne strane, nužna decentralizacija upravljačkog ustrojstva na niže grane teritorijalnih jedinica kako bismo dobili jasniju predstavu o potrebama ljudi koji žive na određenom području. Ipak, stepen decentralizacije zavisi i od samog resursa o kojem se odlučuje, a koji bi se temeljio na dobro promišljenim parametrima zadanim u cilju potrebe za optimalizacijom korisnosti vode kao javnog dobra. Dakle, bit upravljanja, kada je reč o vodi, podrazumevala bi sveobuhvatnu skrb koja bi morala voditi računa o svim segmentima upravljanja – od same zaštite i održavanja, pa do načina upotrebe i korišćenja javnog dobra. Tako je za upravljanje vodama, kao resursom koji je važan za celokupno društvo i prožima različite, manje ili veće, teritorijalne jedinice, potrebno sprovoditi i centralizovanu koordinaciju. Bez takve vrste koordinacije, posledice kao što je npr. zagađenje, lako se mogu prelivati, a ostavljanje lokalnim zajednicama da u potpunosti snose finansijske troškove održavanja i razvoja infrastrukture može drastično uticati na kvalitet i distribuciju vode u siromašnijim krajevima. Zato je potrebno dugoročnije planiranje i investiranje u održavanje i infrastrukturu od strane države. Ova dobra, u sklopu javne brige, moraju biti redovno servisirana što znači da se mora voditi računa o konstatnim ulaganjima u njihovu amortizaciju i razvoj, ali istovremeno i u održanje životne sredine, kako bi voda, ali i druga javna dobra bila dostupna i budućim generacijama.

Stoga, upravljanje javnim resursima predstavlja jedan složen proces koji u sebe uključuje princip sinergije zaštite i javnog interesa i okoliša i potrebno ga je misliti u sklopu šire transformacije javnog sektora koji bi

morao da bude u stanju da pruža svima usluge najboljeg kvaliteta – cilj je zapravo obezbediti svima jednaku dostupnost, jednako najkvalitetnije moguće usluge u datom trenutku. Pored toga, njegova struktura bi trebalo da bude takva da zadovoljava sve društvene potrebe na način da one budu potpuno dostupne, odnosno bezuslovne, i, idealno, besplatne. Takođe, mora biti sposoban da, koristeći uvide iz zajednice, stalno poboljšava odgovore na aktuelne potrebe društva i uključuje nove odgovore na nove potrebe (...) Isto tako tehnologija na današnjem stupnju razvoja u izvesnoj meri (iako ne dovoljno) olakšava mogućnost komunikacije i deliberacije, i mnogome bi mogla da pomogne da mesta odlučivanja o uslugama od društvenog, opšteg značaja budu dostupnija (Veljić, 2015: 189).

Sve navedeno vodi nas ka pitanju rekonpozicije postojećih organizaciono-upravljačkih tela koja bi zaista bila u stanju da obezbede široko učešće građana i građanki u procesima participativnog planiranja. Razvoj participativnih procesa i demokratskog upravljanja javnim uslugama trebalo bi da podrazumeva realizaciju specifične forme organizovanja koja bi predupredila birokratizaciju i hijerarhizaciju centralizovanog upravljanja, sa jedne strane, a sa druge ojačala okvir koji na inkluzivan način omogućava zajedničko odlučivanje stanovništva jedne teritorijalne jedinice o tome šta su njihove potrebe. Ukratko, potrebno je prevazići dosadašnji model upravljanja koji, sa jedne strane, izdvaja „aktivnu“ grupu, donosioce odluka, efektivne upravljače, od, sa druge, korisnika javnih usluga koji ostaju pasivna grupacija čije su aktivnosti, mogućnosti i pravo korišćenja određenih resursa, determinisane donetim odlukama. S obzirom na to da govorimo o vodi, resursu koji je od neizmerne važnosti za čitavo društvo, potrebno je razviti metodologiju upravljanja koja bi omogućila direktniji uticaj pripadnika različitih

društvenih skupina na donošenje odluka čime bi se, konsekventno, obezbedilo da donete odluke imaju potencijalno najveću moguću društvenu korisnost, to jest, da se minimalizuju negativni efekti po određene zajednice ili životnu sredinu u celosti do kojih može doći ukoliko upravljanje prirodnim resursima, kakav je voda, prepuštimo uskim interesnim skupinama i privatnom kapitalu. Ovakve prakse, takođe, mogu obezbediti i najoptimalnije usklađivanje, uslovno rečeno, mikro i makro društvenih nivoa, koji u određenim situacijama mogu biti u konfliktu, odnosno, moguće su situacije u kojima maksimizacija zadovoljenja interesa određene lokalne zajednice (mikro) biva u direktnoj koliziji sa širim društvenim interesima (makro) i *vice versa*, pa je, kroz proces zajedničkog promišljanja i odlučivanja potrebno doći do rešenja koje će, u datoj situaciji, biti najbolje za sve. Kako bi se iznašlo adekvatno rešenje, od neprocenljivog je značaja upoznati se sa različitim perspektivama putem platforme koja će omogućiti celovito učenje kroz cirkulaciju informacija i temeljno razumevanje kompleksnosti konkretne situacije, te konsenzualno dogovaranje najboljeg i najsveobuhvatnijeg mogućeg rešenja u datom momentu.

Forme decentralizovanog organizovanja i upravljanja, kao nosioci patricipativno-demokratske prakse, mogle bi krenuti od nivoa mesne zajednice i njihovog oživljavanja kao najnižih jedinica lokalne samouprave. Bez obzira na to što one danas nemaju nikakvu realnu moć u donošenju odluka, potrebno je transformisati način njihovog rada kao kontinuiranu delatnost povezivanja više ljudi koji bi neposredno razgovarali i odlučivali o pitanjima koja se tiču ostvarivanja dobrobiti i funkcionisanja lokalne zajednice. Iako, mesne zajednice predstavljaju važnu formu jačanja organizacionih kapaciteta u sistemu odlučivanja, informacije i odluke koje se dobiju na ovom nivou potrebno je preneti na viši nivo lokalne samouprave – opštine i gradovi – na kojem bi se mogla ostvariti značajnija sinergija manjih zajednica i uključivanje direktnih proizvođača javnih usluga, sa svim njihovim specifičnim znanjima, u

proces donošenja odluka. U okviru opština vršilo bi se i presabiranje preklapanja mogućnosti i potreba, ali i planiranje budućih investicija kako bi one potrebe koje nisu u kratkom roku ostvarive bile zadovoljene na srednji ili duži rok. Ovakva vrsta saradnje različitih manjih lokalnih zajednica, sa jedne strane, ali i direktno povezivanje korisnika i proizvođača javnih usluga, sa druge, može voditi efikasnijoj proizvodnji, ali i izgradnji solidarnosti koja nije moguća u okvirima kapitalističke proizvodnje i potrošnje koja je individualizovana.

Revitalizacija participativnih tela u formi mesnih zajednica, kroz koja bi građanke i građani mogli da razgovaraju i odlučuju direktno o svojim potrebama, iziskuje ozbiljnije kapacitete i vreme, a neophodno je i promišljanje i razvijanje platformi koje bi olakšale proces širenja relevantnih informacija i demokratskog donošenja odluka.²⁵ Ono što bi u kraćem roku bilo lakše ostvarivo jeste reforma samih preduzeća koja proizvode i distribuiraju javne servise. U Srbiji, ova preduzeća uglavnom još uvek opstaju u javnom vlasništvu. Ipak, i u tim slučajevima ona su prepuštena vladajućim partijama i njihovim interesima i najčešće služe za podmirivanje kadrova ili kao plen u deobi koalicionih partnera. Koliko god ova činjenica uticala na loš rad javno-komunalnih preduzeća, ona ni u kom slučaju ne može biti argument za privatizaciju, koja, kako smo videli u odeljku o međunarodnim iskustvima, ne donosi ništa dobro kada su u pitanju javne usluge. Stoga je potrebno izvršiti reformu ovih preduzeća na način koji će omogućiti demokratsko

[25] Takve platforme već u određenim oblicima postoje, pa ih treba proučiti, eventualno prekomponovati i primeniti u lokalnom kontekstu. Zanimljiv može biti projekat participativnog budžetiranja koji je nastao u Brazilu, u gradu Porto Alegre, krajem osamdesetih godina 20. veka, odakle se potom globalno širio i širi već gotovo tri decenije (Simović, 2015: 91), ili, pak, različiti softveri koji se razvijaju danas i omogućavaju praktikovanje mešavine delegatske i direktne demokratije (vidi na primer: <http://www.liquidfeedback.org/>).

i transparentno upravljanje njima i poslužiti kao okvir za dalji razvoj sistema koji će u narednom periodu biti u mogućnosti da interreaguje sa institucijama mesnih zajednica i informacijama koje se iz njih plasiraju. U okviru ove reforme upravljanje javnim preduzećima treba prepustiti telima koja bi uključivala i ljude delegirane od strane gradskih vlasti, ali i predstavnike korisnika, sindikata, udruženja građana koja su specijalizovana za dati sektor i naučnika specijalizovanih za tehnička pitanja proizvodnje konkretnih usluga.²⁶ Ovakvo telo moglo bi donositi plan rada i razvoja preduzeća na duži period, koji bi se zasnivao na principima dostupnosti i održivosti. Finansijsko izveštavanje mora biti javno, stalno i svima dostupno, i pod kontrolom nezavisnog nadzornog tela koje bi kontrolisalo i usvajalo godišnje izveštaje o poslovanju preduzeća. Ovo nadzorno telo moralo bi biti sačinjeno od predstavnika korisnika usluga i udruženja građana koja su specijalizovana za dati sektor.

S obzirom na to da se najveći deo budžeta realizuje na višim institucionalnim nivoima, potrebno je nastaviti dalji protok informacija i koordinaciju potreba i mogućnosti od opština i gradova ka državnom nivou. Takav sistem odlučivanja o javnim sredstvima omogućava intenzivnija investiciona planiranja kada su u pitanju veći projekti, ali i redistribuciju sredstava ka siromašnijim krajevima za koje je urgentnije izgraditi adekvatnu infrastrukturu koja bi omogućila zadovoljavanje prioritetnijih potreba. Ovde važnu ulogu može imati i princip *javno-javnih partnerstava* putem kojeg, na neprofitnoj osnovi, razvijenija javna preduzeća mogu svojim znanjima i kapacitetima pomagati javna preduzeća iz slabije razvijenih područja. Takođe, važno je na najvišim institucionalnim nivoima

[26] Uključivanje naučne sfere u direktniji proces odlučivanja i upravljanja konkretnim resursima i preduzećima može pomoći ne samo u unapređivanju kvaliteta usluga, već i, sa druge strane, može naučna istraživanja usmeriti u pravcu koji bi im omogućio da budu društveno relevantnija, a nova znanja efikasnije upotrebljena i dostupnija širem društvu.

doneti zakonsku regulativu koju smo ranije pominjali, a koja vodu definiše kao javno dobro i koja onemogućava isključivanje određenih slojeva društva ili celih zajednica iz prava korišćenja, dok, sa druge strane, uspostavlja osnovne ekološke standarde koji garantuju održivu i dugoročnu eksploataciju prirodnog resursa.

Dakle, stvaranje jakih poluga odozdo, na nižim teritorijalnim jedinicama, poput mesnih zajednica i opština, omogućava političke procese na način da demokratske procedure prožimaju i utvrđuju se u sistemu političkog i ekonomskog odlučivanja i na višim nivoima administrativno-upravljačkih tela, poput gradova i države.

Vidi se da su aspekti borbe koje smo ovde pobrojali povezani. Voda kao resurs koji se tiče svih građana i građanki mora objediniti različite aktere u borbi protiv svih negativnih posledica koje privatizacija i korporativizacija donose sa sobom. Ovo nije samo pitanje naše neposredne egzistencije, već se ono tiče i svih budućih generacija. Stoga je jedino rešenje koje može biti na duži rok održivo zajedničko upravljanje sektorom voda.

Naravno, sprovođenje ovakvog projekta nimalo nije jednostavno. Pre svega potrebno je pokrenuti kolektivnu akciju i sistematski raditi na sinergiji delovanja aktera poput sindikata, udruženja građana i različitih neformalnih inicijativa koje se bore za odbranu javnih dobara. Zatim, podsticanje inicijative na nivoima lokalnih zajednica pretpostavlja izgradnju institucija putem kojih će građanke i građani biti u mogućnosti da dogovaraju i iznose zahteve za zadovoljenjem neposrednih potreba. Sve to iziskuje ogroman napor u organizovanju. Ipak, aktuelna situacija je takva da nede-lovanje vodi samo daljoj privatizaciji i komodifikaciji javnog sektora, odnosno, još dramatičnijoj nedostupnosti svih onih resursa koji su elementarni za iole dostojanstven život ljudi. Pokretanjem inicijative za kolektivno delovanje i povezivanjem pobrojanih aktera i nivoa možemo stvoriti širi front koji bi imao kapacitet

da pruži aktivniji otpor napadima kapitala, ponudi alternativnu politiku upravljanja zajedničkim dobrima i zajedničkom, solidarnom praksom izgradi inicijalne pretpostavke za njenu realizaciju. Uspostavljanje takvih praksi, moglo bi da popravi izgleda pobeđe u odbrani javnih resursa i javnog sektora od dalje komodifikacije i započne proces njihove sveobuhvatnije socijalizacije.

PREPORUKE

- » Potrebno je krenuti od legislativnog okvira i zakonski regulisati vodu kao javno dobro, odnosno, kao resurs koji pripada svima i čija dostupnost mora biti bezuslovna i inkluzivna bez obzira na imovinski status.
- » Zakonski regulisati strožije ekološke standarde koji garantuju održivu i dugoročnu eksploataciju prirodnog resursa i obezbediti adekvatnu kontrolu njihovog poštovanja.
- » Ukinuti mogućnost da se nad vodnim dobrima ili infrastrukturom putem koje se vrši prečišćavanje i distribucija vode ostvaruje mogućnost koncesioniranja, sklapaju javno-privatna partnerstva ili vrši proces privatizacije, potpune ili parcijalne.
- » Vratiti u javno vlasništvo sva izvorišta data pod koncesiju.
- » Upravljanje i distribucija vode ne obavlja se radi profita, već, primarno, zarad zadovoljenja osnovne potrebe stanovništva za dostupnošću ovog resursa. Stoga, vodi se ne sme pristupati kao robi, te ni cena ne sme biti tržišno regulisana. Vodovodna preduzeća moraju biti registrovana kao neprofitne jedinice, te oslobođene od plaćanja poreza na dodatu vrednost.

- » Rad vodovodnih preduzeća potrebno je zasnivati na principu kvaliteta i dostupnosti proizvoda i usluga, a zaposlenima u ovom sektoru obezbediti što bolje radne uslove, uz ukidanje agencijskog rada i ugovora o privremenim i povremenim poslovima. Za proizvodnju kvalitetnih usluga neophodan je stalno angažovani kadar koji će moći da isprati dugoročnija planiranja i intenzivnije se uključi u razvoj samog sektora.

- » Novac za nesmetano funkcionisanje vodovoda u značajnoj meri obezbediti iz javnog budžeta kroz politike progresivnog oporezivanja, principijelniju naplatu ekoloških taksi, te povećanje poreza na korporativnu dobit.

- » Intenzivirati investiranja u infrastrukturu kroz sistem javnih radova uz redistribuciju sredstava ka siromašnijim krajevima za koje je urgentnije izgraditi adekvatnu infrastrukturu koja bi omogućila zadovoljavanje prioritetnijih potreba. Gde postoje povoljne mogućnosti, raditi na razvoju vodovodne mreže kojom bi bile razdvojene pijaća voda i voda za tehničku upotrebu, čime bi se, na srednji rok, obezbedile značajne uštede.

- » Izgraditi javnu infrastrukturu za prečišćavanje otpadnih i kanalizacionih sistema i sistematski raditi na sprovođenju politike koja će u sektoru industrije i poljoprivrede već na samom izvoru smanjivati zagađenje primenom novih tehnologija.

- » Uvesti u praksu i podsticati javno-javna partnerstva putem kojih, na neprofitnoj osnovi, razvijeni javna preduzeća mogu svojim znanjima i kapacitetima pomagati vodovodna preduzeća iz slabije razvijenih područja. Takođe, povezati se na internacionalnom nivou sa drugim

preduzećima koja imaju ovu praksu kako bi se dodatno ojačali i unapredili postojeći lokalni kapaciteti.

- » Sprovesti u delo koncept participativnog upravljanja kroz reformu samih preduzeća u okviru koje je potrebno demokratizovati upravna tela uključivanjem i ljudi delegiranih od strane lokalnih vlasti, ali i predstavnika korisnika, sindikata, udruženja građana koja su specijalizovana za dati sektor i naučnika specijalizovanih za tehnička pitanja proizvodnje konkretnih usluga. Ovakvo telo moglo bi donositi plan rada i razvoja preduzeća na duži period, koji bi se zasnivao na principima dostupnosti i održivosti, uz uključivanje različitih perspektiva zainteresovanih strana.
- » Finansijsko izveštavanje mora biti javno, stalno i svima dostupno, i pod kontrolom nezavisnog nadzornog tela koje bi kontrolisalo i usvajalo godišnje izveštaje o poslovanju preduzeća. Ovo nadzorno telo moralo bi biti sačinjeno od predstavnika korisnika usluga i udruženja građana koja su specijalizovana za dati sektor.
- » U perspektivi podsticati razvoj decentralizovanog odlučivanja o potrebama korisnika kroz sistem mreža mesnih zajednica. Tim putem vodovodna preduzeća direktno će moći da budu oblikovana prema neposrednim interesima zajednice, dok bi, sa druge strane, zajednica, uz direktan kontakt sa proizvođačima, dobila saznanja o trenutnim mogućnostima i potencijalnim pravcima razvoja vodovodne infrastrukture.
- » Sprovoditi edukativne programe u cilju informisanja šire populacije o ekologiji i zaštiti javnih dobara kako bi ona bila dostupna i budućim generacijama.

LITERATURA

- Angel, James. 2016. *Strategies of Energy Democracy*. Rosa-Luxemburg-Stiftung, Brussels.
- Bovan, Ana i Puzović, Slobodan (ur.). 2015. *Korišćenje i tretman komunalnih i industrijskih otpadnih voda u Republici Srbiji*. Centalno-evropski forum za razvoj (CEDEF), Pokrajinski Sekretarijat za urbanizam, graditeljstvo i zaštitu životne sredine APV.
- Božić, Milorad. 2009. *Deindustrijalizacija zemalja u tranziciji i njene ekonomske posledice*. u: Teme, Vol. XXXIII, br. 2. Univerzitet u Nišu, Niš.
- Dolenec, Danijela. 2014. *Zajedničko upravljanje kao princip socijalističkog gvermentaliteta*. U: *3K: kapital, kriza, kritika*, god. 1, br. 1. Centar za radničke studije, Zagreb.
- Ćurković, Stipe. 2012. *Različite konceptualizacije javnog dobra i njihove političke implikacije*. U: *U borbi za javno dobro*. Centar za politike emancipacije, Beograd.
- Grimble, Robin et. al. 1997. *Stakeholder methodologies in natural resource management: a review of principles, contexts, experiences and opportunities*. U: *Agricultural systems*, vol. 55, no. 2. Elsevier Science Ltd, London.
- Jakovljević, Marija. 2016. *Voda je osnovno ljudsko pravo*. Dostupno na: <http://www.masina.rs/?p=2459>.
- Juhas, Andraš. 2014. *Vodosnabdevanje: ima li privatizacija alternativu?* Dostupno na: <http://www.masina.rs/?p=419>.
- Kishimoto, Satoko et. al. (ur.). 2015. *Our public water future: The global experience with remunicipalisation*. Transnational Institute (TNI), Amsterdam.
- Koštro, Kerkez Anka et al. 2014. *Naše vode: analiza upravljanja vodnim uslugama u Hrvatskoj*. Zelena akcija, Zagreb.
- Latifić, Ibrahim. 1997. *Jugoslavija 1945-1990*. Društvo za istinu o antifašističkoj narodnooslobodilačkoj borbi u Jugoslaviji (1941-1945), Beograd.
- Lobina, Emanuele et. al. 2014. *Here to stay: Water remunicipalisation as a global trend*. Public Services International Research Unit, London.
- Marković, Iva. 2015. *Društveno prirodno dobro*. U: *Vratimo socijalizam u igru*. Centar za politike emancipacije, Beograd.

- Petrak, Valentina. 2015. *Ekotoksikologija arsena*. U: *TEDI, International interdisciplinary journal of young scientists from the Faculty of Textile Technology*, Vol 5. Faculty of Textile Technology, Zagreb.
- Petranović, Branko. 1988. *Istorija Jugoslavije 1918-1988. Treća knjiga: Socijalistička Jugoslavija 1945-1988*. Nolit, Beograd.
- Simović, Vladimir. 2015. *Pitanje demokratije – koliko participacije*. U: *Vratimo socijalizam u igru*. Centar za politike emancipacije, Beograd.
- Veljković, Nebojša i Jovičić, Milorad. 2007. *Indikatori održivog korišćenja izvorišta podzemnih voda Srbije*. U: *Voda i sanitarna tehnika*, br. 6, vol 37. Udruženje za tehnologiju vode i sanitarno inženjerstvo, Beograd.
- Veljić, Jelena. 2015. *Mesto javnog sektora u radikalnoj levoj strategiji*. U: *Vratimo socijalizam u igru*. Centar za politike emancipacije, Beograd.
- Vukša, Tanja i Simović, Vladimir. 2015. *Umesto uvoda – fragmenti za rekonstrukciju prošlosti i sadašnjosti*. U: *Bilans stanja – doprinos analizi restauracije kapitalizma u Srbiji*. Centar za politike emancipacije, Beograd.

Dokumenti:

- Strategija upravljanja vodama na teritoriji Republike Srbije: analize i istraživanja*. 2015. Institut za vodoprivredu „Jaroslav Černi“, Beograd.
- Strategije održivog korišćenja prirodnih resursa*. 2006. Izveštaj radne grupe za vodne resurse, Republička Direkcija za vode.
- Nacionalna strategija održivog korišćenja prirodnih resursa i dobara*. 2012. Službeni glasnik RS, br. 33.
- Status i planovi prenošenja i sprovođenja pravnih tekovina EU za poglavlje 27 – Životna sredina i klimatske promene*. Dostupno na: http://www.pregovarackagrupa27.gov.rs/?wpfb_dl=69.
- Direktive EU*. Dostupno na: <http://www.rdvode.gov.rs/lat/direktive-eu.php>.
- Drinking-water Fact sheet*. World Health Organization. Dostupno na: <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs391/en/>.
- Environment and Climate Change Sector*. IPA projekat. Dostupno na: http://www.europa.rs/upload/documents/20140321/IPA%202013_023621_09_RS_%20Environment%20and%20Climate%20Change%20Sector.doc.

Medijski sadržaji:

„SB: Cena vode u Srbiji socijalna, mora da skoči“, B92, 05.09.2016.

(Dostupno na: http://www.b92.net/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2016&mm=09&dd=05&nav_id=1173343)

„Kako zaštititi pitku vodu u regiji“; Aljazeera Balkans; 25.11.2016. (Dostupno na: <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/kako-zastititi-pitku-vodu-u-regiji>)

O istraživanju:

Ovaj tekst rezultat je rada na istraživačkom projektu pod skupnim naslovom „Ka levoj alternativii“ koji je započet 2015. godine uz podršku Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe, a u okviru kojeg je ranije objavljen zbornik radova „Vratimo socijalizam u igru: elementi za promišljanje socijalističke alternative“. Cilj projekta bilo je promišljanje politike i ekonomije s onu stranu dominantnog poretka, ali i istraživanje konkretnih alternativa iza kojih bi levica u Srbiji danas mogla da stane.

Istraživačku grupu projekta „Ka levoj alternativii“ činili su: Andraš Juhas, Darko Vesić, Dušan Maljković, Iva Marković, Jelena Veljić, Marija Jakovljević, Miloš Baković Jadžić, Tanja Vukša, Vladimir Simović.

Istraživačku grupu „Voda je zajedničko dobro“ činili su: Andraš Juhas, Iva Marković, Tanja Vukša i Vladimir Simović. Realizacija teksta: Andraš Juhas, Tanja Vukša i Vladimir Simović.

Centar za politike emancipacije (CPE) je organizacija nastala u Beogradu 2011. godine. Naš rad je posvećen promociji političkih i ekonomskih koncepata koji za cilj imaju ukidanje društvenih nejednakosti nastalih kao proizvod kapitalističkog društva. Kapitalistički način proizvodnje teži maksimizaciji profita što se postiže reprodukcijom različitih oblika eksploatacije i dominacije. Stavljanje profita u prvi plan, tako, onemogućava puno zadovoljenje potreba ljudi.

Politike emancipacije, nasuprot tome, u prvi plan ističu potpuno novu definiciju politike koja naglašava neophodnost egalitarnog uređenja celokupnog društvenog života, zasnovanog na principima solidarnosti. Stoga, CPE kroz svoj rad insistira na podsticanju borbe za neposrednu demokratiju u politici i ekonomiji. U tom smislu osnovni pravac razvoja, kakvim ga mi vidimo, predstavlja izgradnja društva demokratskog socijalizma koje jedino može maksimizirati zadovoljenje potreba ljudi i omogućiti pun razvoj potencijala svih pojedinki i pojedinaca, odnosno društva u celini.

U tom cilju, CPE se kroz svoj rad trudi da ponudi okvir za kritički pristup i sveobuhvatnu analizu aktuelnih društveno-ekonomskih uslova i političke situacije, kako u lokalnom tako i u globalnom kontekstu. Aktivnosti koje CPE sprovodi uključuju različite vrste obrazovnih i javnih programa, a sve u cilju omogućavanja stalnog protoka progresivnih ideja, teorijskih koncepata i aktivističkih praksi usmerenih ka pronalaženju alternative kapitalizmu kao dominantnom društveno-istorijskom sistemu.

Pored razmene znanja i iskustva, jedan od glavnih ciljeva aktivnosti organizovanih od strane CPE jeste i osnivanje zajedničke platforme za mobilizaciju i potencijalnu saradnju pojedinaca, grupa, inicijativa, organizacija i pokreta na lokalnom, regionalnom i međunarodnom nivou, po pitanju suprotstavljanja aktuelnim dominantnim politikama i izgradnje društva demokratskog socijalizma.

CIP - Каталогизација у публикацији -
Народна библиотека Србије, Београд

628.1:338.246.025.88(497.11)
502.171:546.212(497.11)

VODA je zajedničko dobro : prilog za borbu protiv
privatizacije
vodosnabdevanja. - Beograd : Centar za politike
emancipacije, 2017 (Beograd
: Pekograf). - graf. prikazi, tabele. - 63 str. ; 20 cm

Tiraž 500. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. -
Bibliografija:
str. 57-59.

ISBN 978-86-920813-1-6

a) Водонабдевање - Приватизација - Србија b) Воде -
Заштита - Србија
COBISS.SR-ID 249920268

